

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

HISTORISK AARBOG

FOR THISTED AMT

UDGIVET AF

HISTORISK SAMFUND FOR THY OG HANHERRED

1908

KØBENHAVN
LEHMANN & STAGE
1908

Thisted Amts Tidendes Bogtrykkeri, Thisted.

Forhold vedrørende Overgangen fra Sten- til Bronzealderen

samt

Thylandske Oldsagsfund til Nationalmuseet.

Ved Lærer Tilly, Hørsted.

I.

TRINDT omkring i det afsidesliggende Thy knejser Bronzealderens kuppeldannede Høje; snart i tætte Rækker som i V. Vandet og snart mere spredte, men dog i en vis Orden og vidnende om, at der her alt i den dunkle Oldtid rørte sig et Liv, der havde en rigere Kulturudvikling end Stenalderen, som den afløste. Stenalderen menes at være op-
hørt ca. 1500 Aar f. Chr., og dens sidste Afsnit kan efter Mindesmærkernes Udvikling og Redskabernes Form og Behandling synes at have været 500 Aar. Det er ikke den nye Kulturs første Udvikling, der møder os efter Stenalderen, men Bronzealderen paa sit højeste Kulturtrin, med sin Spiralornamentik, sine prægtige Vaaben, yndefulde Kvinde-
smykker og sine smukt forarbejdede Redskaber, der træder os i Møde og betegne et Højdepunkt i Bronzealderen.

Var der ikke en Overgang fra Stenalderens Rammegrav med dens Stridsøkse til en saa høj Kulturform? Jo, men den kan vi ikke paaavise i vort Land; vel har vi enkelte Fund af Økser og Dolkstave her i Norden, der kan tyde paa, at vi har været i Berøring med en Overgangskultur, men dette Tidsrum kan efter de foreliggende faa og spredte Fund kun have været ganske kort. Da Bronzens Bestanddele er Tin og Kobber, og ingen af disse Metaller findes i vort Land, maa det være givet, at Kulturen er indført;

det viser sig ogsaa i Formernes beslægtede Lighed med Fundene i Tyskland.

Broncealderen, der er af østerlandsk Oprindelse, trænge gennem Grækenland ad østlig og gennem Spanien ad vestlig Vej op til Norden. Ved Dr. Schliemanns Udgravninger i Mykenæs Akropolis og Kuppelgrav fandtes en Mængde Vaaben og Redskaber af Bronze med den for den ældste Bronzealder karakteristiske Spiralornamentik; de hidrører fra det 2. Aartusinde f. Chr., men fra dets Slutning. Homer omtaler Bronzen 279 Gange i Iliaden og 80 Gange i Odysseen, medens Jernet kun omtales 23 og 25 Gange i nævnte Bøger. Naar man nu antager, at Digtene er blevne til i Tiden fra det 9. til det 7. Aarh. f. Chr., hvor Jernet allerede var stærkt i Brug, og Mindet om Tiden, da Bronzen spillede Hovedrollen, ikke laa saa fjernt, saa har man med den homeriske Digtning et virkeligt historisk Grundlag, hvorpaa man kan bygge videre i Studiet af Kulturens Varighed. Det er nemlig givet, at der er en stærk Forbindelse mellem den nordiske- og Mykenækulturens Spiralornamentik, der ved Kulturmeddelelse og Indførelse har fundet Vej her op til Norden gennem Evropa. De her omtalte Fund betegne, som allerede nævnt, Kulturens Højdepunkt, og hvad der laa forud, var ukendt, indtil Brødrene Henri og Louis Lirets fra 1881--87 foretog Udgravninger i det sydøstlige Spanien og her afdækkede 6 forhistoriske Byer, aabnede 1300 Grave og indsamlede over 10,000 Oldsager. Det ejendommelige ved dette Fund er det, at vi her har den ældste Bronzealder i dens første Udvikling og dens Kamp med den døende Stenalder. De fundne Vaaben var af Kobber eller Bronze, og jevnside dette fandt man en Mængde Flintflækker, Redskaber af Ben og Stenøkser, hvilket ikke fandtes i Gravene men ved Hustomterne. I nogle ældre Bypladser fandtes alle Slags Vaaben, Økser og Redskaber af Sten, men her er kun faa Metalsager, og Fundet af adskillige Former og Kar til Metalstøbning godtgør, at der paa Stedet er tilvirket Metalsager.

Skønt vi ikke hos os kan fremvise Fund, der viser Overgangen i de to Kulturaldre, saa har vi gennem de

spanske Fund slaende Beviser for, at det er en ny Kultur, der er indført, og at det ikke er ved Indvandring, at Bronzealderen er kommen. Det er givet, at et Folk ikke med et Spring kan gaa fra den mere grove Behandling af Sten til den højt udviklede Teknik, som vor ældste Bronzealder udviser, men at der har været en mellemliggende Periode, hvori de har udviklet sig i Brugen af „Punslen“, dette lille simple Redskab, man har fundet i Gravene, og hvormed de fremstillede de bekendte Spiralornamenter, men Fundet af Punslen fik ogsaa en anden Betydning, da Tyskerne, som stadig havde benægtet Tilstedeværelsen af en nordisk Bronzealder, nu ved Fundet af Punslen maatte indrømme, at de fundne danske spiralprydede Sager var af national Oprindelse og ikke Indførsel fra Tyskland.

Hvad Spørgsmaalet om Befolkningen angaar, da maa det antages, at det var Efterkommere af den Befolkning, som hvilede i Stenalderens Kister, der levede i Bronzealderen, og det Forhold, at man i begge de to sammenstødende Perioder nedlagde Ligene ubrændte i Gravene, har lettet Undersøgelserne angaaende dette Spørgsmaal, idet det ved Undersøgelsen af Kranier fra begge Aldres Grave er blevet konstateret, at det utvivlsomt er Mennesker af samme Race, der hviler baade i Stenalderens og Bronzealderens Grave. Sønderhaakisten afgiver et Eksempel paa en vis Berøring mellem de to Aldre, men derom mere under „thylandske Fund“. Mærkeligt er det at iagttage, at medens vi har stor Kendskab til de forskellige Kulturaldre paa deres højere Udviklingstrin, ligger Overgangen fra den ene Kulturform til den anden endnu paa de fleste Punkter i Mørket, og det bliver den kommende Forsknings Opgave at sprede dette og skaffe Lys ind i Forhold, som nu er dunkle og uklare.

II.

Der foreligger i vort Nationalmuseum store Fundrækker til Belysning af Oldtidens Samfundsliv, men det paa Oldsager saa rige Thy har kun formaaet at give et lille Bidrag til disse.

Da jeg 1903 for Nationalmuseet foretog de forberedende Undersøgelser af Sønderhaafundet, udtalte Direktør, Dr. phil. Sophus Müller sin levende Beklagelse af, at der i Museet forelaa saa faa Fund fra denne Landsdel og sin Glæde over det ejendommelige Fund, der her var gjort.

Førend jeg gaar over til dette, skal jeg kortelig berøre de vigtigste Fund, der foreligger i Nationalmuseet fra Thy. Der foreligger langt flere Fundrækker fra den yngre end fra den ældre Bronzealder, og dog er Kendskabet til Gravgodset langt ringere for den yngre Bronzealders Vedkommende. Grunden hertil maa nærmest søges i, at Ligbrændingen nu var bleven almindelig, Gravgodset aftager i Antal og Værdi og ofte mangler det aldeles, hvorved man blev ude af Stand til at vinde sikker Kundskab om Genstandenes Bestemmelse, om det var Mands- eller Kvindegrave, om Tidsforholdet mellem de forskellige Former o. m. a. Sjældne rige Fund fra Perioden foreligger fra *Snedsted* og *Ydby*; i *Snedsted* fandt man en Urne, hvori var nedlagt et Miniatursværd, en Ragekniv, Niptang og Syl, en Naal med Hoved, 3 runde Knapper, en Stangknap og 2 Beslag til et Skaft, alt af Bronze, ligesom man i en Kvindegrav i *Ydby* fandt en Halsring, 2 Armringe, 2 Fingerringe, en Stangknap samt en lille Ring; ogsaa det var af Bronze og nedlagt i en Urne. At man i Oldtiden ofrede til Guderne, afgiver de mange Fund af Ringpar Bevis for; omtrent 30 Gange har man fundet disse enten paa Marker, i Moser eller ved eller under en stor Sten, og man mener med god Grund her at staa overfor Offerfund, „Votivfund“. Denne Formodning blev særlig bestyrket ved Fundet af 100 smaa Guldbaade i en Grusgrav i *Nors*. Indstukne i hinanden laa de i et Lerkar, der var dækket med en flad Sten og nedgravet 2 Fod dybt nede i en Grusbanke. Baadenes Ræling og Spanter var af tynde Bronzebaand, der dannede

et Skelet, og indenfor dette var der lagt tyndt Guldblik, hvis Kanter gaar over hinanden i Bunden af Baaden og foroven er bøjede om Bronzebaandet. Spanterne er indvendig skjulte under Baand af Guldblik. Baadene, der er fint og omhyggelig dannede og ornamenterede med koncentriske Kredse, er meget skrøbelige og kan ikke opfattes som Brugsgenstande, men maa opfattes som dannede udelukkende for at tjene til Brug ved Ofring — som Votivfund — og som saadanne blive de forstaaelige.

At Kvinden indtog en anset Stilling i Bronzealderen, derom vidner Fundene fra Kvindegravene bestemt, og det kan ogsaa deraf udledes, at hun blev gravsat med samme Hæder som Manden. Det kan i flere Tilfælde antydes af Fund, at der har været Ægteskab mellem én Mand og én Kvinde, og blandt disse Fund er det, som blev gjort i *Visby Sogn*, særdeles talende. Fundet stammer fra Overgangstiden mellem den ældre Bronzealders to Afsnit. Om trent 3 Alen under Toppen af en Høj fandtes to mandslange, stensatte Kister, den ene liggende mod Nord fra Højens Midte, den anden mod Sydvest. I den første Grav laa et langt Broncesværd med Dupsko, i den sidste en Halskrave, 2 Halsringe, 2 Armringe og en Naal med Hoved, alt af Bronze. I Aaker paa Bornholm er ligeledes fremdraget en Kiste, delt ved en Skillevæg i to Rum, der indeholdt henholdsvis Sager fra Mands- og Kvindegrave; i den sidste var tillige en Fingerring. Fundene taler deres tavse Sprog og giver os Indblik i Alderens Samfundsforhold.

Ved Sløjfningen af en Høj i Jestrup, Sønderhaa Sogn, i Aaret 1903 fremdroges et Fund, der ved sin ejendommelige Beskaffenhed var meget sjældent. Udgravningen, som jeg foretog for Nationalmuseet, bragte først en større Stenkiste frem. Den var 4 Alen lang og 2 Alen bred, dannet af 3 Sidesten mod Syd og 4 mod Nord, hvorpaa de 3 Overliggere hvilede samt Endesten mod Ø. og V. Der blev foreløbigt optaget et grebtunget Broncesværd og et Lerkar, som stod paa en fremspringende Kant af en Sidesten. Kamret, der fremdroges, var fra Stenalderens sidste Periode, medens Gravgodset var fra Bronzealderens ældste

Afsnit, og Tidsrummet mellem dem kan omtrent have været 800 Aar. Ved fortsat Gravning i Kamrets Bund stødte man $\frac{1}{2}$ Alen nede paa et Stenalderfund, bestaaende af 2 store Flintvaaben, en lille, særdeles fin Flintpilespids samt hørende til Broncesværdet en lille opviklet Guldbetalingsring, der ved den senere Forstyrrelse af Graven, allerede i Oldtiden, var bleven forrykket fra sin Plads og laa tæt ved Endestenen mod Øst, medens Karret stod i det nordvestlige Hjørne. Kun 2 Alen syd for denne Kiste fremdroges senere en mindre Stengrav, bygget af mindre, tildels kløvede Sten. Den bestod af 3 Bæresten paa hver Side og en Endesten i Ø. og V. samt af 2 Dæksten, støttet paa alle Sider af smaa kløvede Sten, anbragte omkring og paa Kisten, der var 2 Alen lang, $1\frac{1}{4}$ Alen bred og $\frac{1}{2}$ Alen høj, bygget paa et langt senere Tidsrum end den første, i den ældre Broncealders 2. Afsnit, hvorpaa dens svagere og mindre omhyggelige Bygning kunde tyde. Da Graven ved Museets Aabning af den viste sig tom, blev der fra dette udtalt Formodningen om, at den muligen kunde have indesluttet et Barnelig. Endvidere fremdroges en halvbueformet Række af Randsten, der omsluttede begge Kisterne, samt en enkelt større pyramideformet Sten udenfor den indre Randkreds, og efter indhentede Oplysninger var den sidste Rest af en større Randstenskreds, der havde været anbragt om Højens Omkreds. Anordningen har da været denne: Først det større Kammer med den ydre Kreds af Sten og dernæst det mindre Kammer med den svagere Randstensrække, der ligesom den første omsluttede begge Kister.

Nationalmuseet, der besigtigede og opmaalte Anlægget, udtaler sig saaledes om Fundforholdene: „Der foreligger saaledes, idet Flintsagerne i det dybere Niveau tydeligt nok ikke havde nogen Forbindelse med Broncesagerne, et interessant Eksempel paa, at et i Stenalderen opbygget og efter Oldsagerne at dømme gentagende benyttet Kammer atter er blevet benyttet i Broncealderen. Det er opbygget i Stenalderens Slutningstid, og Tidsforskellen mellem Flint- og Broncesagerne synes at være saa stor, at der næppe kan være Tale om nogen direkte Tradition, endsige da, at

det skulde være benyttet af hinanden nærstaaende Medlemmer af samme Slægt. Muligheden herfor synes dog ikke ganske udelukket, og skulde det vise sig muligt, at maaske Stenalderen paa dette fjerne Sted har vedvaret forholdsvist længe, tiltager Fundet jo end mere i Betydning“.

Foreligger der saaledes kun faa Fund fra det paa Mindesmærker saa rige Thy, saa har disse dog haft deres store Betydning som Led i Fundrækker for Oldforskningen, og maatte vi naa at komme dertil, saa ingen Høj sløjfedes og ingen Gravplads forstyrredes, førend der var anmodet om Assistance fra „Historisk Samfund“s Bestyrelse. Det er ikke alene Oldsagernes Ødelæggelse, der derved forhindres, men Fundforholdene blive belyste, og det har ofte sin Betydning for Bestemmelsen af Fundets Art og Tidsfølge.

Benyttede Kilder:

J. A. Worsaae: Nordens Forhistorie.

A. P. Madsen: Gravhøje og Gravfund fra Stenalderen.

Sophus Müller: Bidrag i Aarbg. f. n. Oldkyndighed 1886 og 1891.

Samme: Vor Oldtid.

Skrivelser fra Nationalmuseet 1903.

Oscar Montelius: Statens Historiska Museum 1907.

Om Fattigvæsenet i Skjoldborg-Kallerup fra 1806—1827 og i 1835—1836. (Et Tidsbillede.)

Al Severin Christensen, Skjoldborg.

~ ~ ~ ~ ~

DEN første Tredjedel af forrige Aarhundrede var i økonomisk Henseende en ulykkelig Tid for vort Folk. En ødsel og glimresyg Hofholdning havde i Forvejen paaført Landet en efter den Tids Forhold umaadelig Statsgæld; men da Danskerne fra 1721 til 1801 holdt sig borte fra de evropæiske Krige, havde vi særlig i Slutningen af det 18. Aarhundrede en blomstrende Periode for Handel og Søfart, og Landbrugets Produkter stod ogsaa i en forholdsvis høj Pris.

1807 fik vi Krig med England, og dermed var saa godt som hele vor Handel og Udførsel ødelagt, og Pengeforvirringen tog hurtigt til paa Grund af den uhyre Mængde værdiløse Pengesedler, Regeringen havde sat i Omløb. 1813 kostede en Td. Rug 131 Rdl. Courant eller 420 Kr. i vore Penge, og 140 Rdl. Courant havde dengang, da Kursen var lavest, kun en Værdi af en Specie i Sølv. Samme Aar gik Staten fallit, men ved Hjælp af den i 1818 oprettede Nationalbank kom Statens Pengevæsen efterhaanden paa Fode igen. De ny Love vedrørende Fattigforsørgelsen af 1803 og Skolevæsenet af 1814 medførte en Stigning af de kommunale Udgifter, og da Priserne paa Landbrugsprodukterne faldt meget stærkt efter Napoleonskrigenes

Slutning, kom der en ny Ulykke over Landet, nemlig den store Landbrugskrise, der varede fra 1818 til 1828. Aarsagen til denne Krise var fornemlig, at Forbruget til de store Hære mindskedes, og Udlandet lukkede for vor Handel og Udførsel ved strenge Toldlove.

Det store Prisfald paa Landbrugsprodukterne indtraadte i 1819, da Rugen maatte sælges for 7 Kr. Tønden, Byg for 5 Kr. Tønden og Smør for 40 Øre pr. Pd. (Aaret i Forvejen kostede Rug 15 Kr., Byg 12 Kr. og Smør 44 Øre). Men Enden var ikke endda. 1822 sank Prisen paa Rug til 5 Kr., Byg til 4 Kr. og et Pund Smør til 18 Øre. Kornpriserne vedblev at gaa nedad til 1824, da man kunde købe en Tønde Rug for 4 Kr. og en Tønde Byg for 3 Kr. Saa steg Priserne lidt efter lidt og Landets økonomiske Stilling bedredes.

I denne Trængselstid gik mangfoldige Landmænd fallit, og Fattigdommen øgedes endnu mere ved, at der i Aarene 1808, 1822 og 1826 indtraf Misvækst paa Grund af Regnmangel i Sommertiden. Særlig synes Nøden at have været stor i Vinteren 1826—27, da en Del fattige Husmænd og Arbejdere i Skjoldborg—Kallerup Sogn klagede til Amtet over deres fortvivlede Stilling.

Hvorledes Forholdene vedrørende Fattigvæsenet udvikle sig i Aarhundredets første Fjerdedel, antydes i Korthed ved følgende Oversigt:

Ved Fattigloven af 1803 var alt Tiggeri bleven forbudt. Alle trængende skulde forsørges af Kommunen, men denne fornuftige Ordning synes kun langsomt at have vundet Indgang hos Folket, thi ikke alene Tiggerne, men ogsaa de mere velstillede foretrak den frivillige Ydelse fremfor de tvungne Skatter til Fattigvæsenet. Fattigkommissionerne tildelte derfor de fattige smaa Almisser. Det var kun de færreste, der fik, hvad Loven paabød. Kunde Almisen ikke slaa til, maatte de tigge, og Tiggeriet florerede ogsaa paa Trods af Stodderkongernes Anstrængelser.

1806 underholdt Skjoldborg—Kallerup Kommune 19 faste Almisselemmer, hvoraf 13 var gamle og svagelige; de øvrige Familieforsørgere og meget fattige. Til disse

19 almisenyvende uddeltes der en Hjælp af 5 Td. Mel, omtr. 2 Tdr. Malt, ca. 1 Td. Gryn og 33 Tdr. Byg samt 14 Rdl. Courant i Pengeunderstøttelse. Som Eksempel paa, hvad man tildelte den enkelte i aarlig Almisse, kan anfores, at en 69-aarig Kvinde, der betegnes som svag og skrøbelig, blev understøttet med 1 Td. Byg. En anden gammel blind Kone fik dog 2 Tdr. Byg. Den gennemsnitlige Ydelse til hvert enkelt Fattiglem (med Familie) i 1806 blev altsaa omtr. 2 Tdr. Korn og $\frac{3}{4}$ Rdl. i Penge. Hvordan skulde disse stakkels Mennesker leve uden at tigge, da de fleste af dem var sygelige og uarbejdsdygtige? En fattig, svagelig Degneenke med 5 Børn fik saaledes af Fattigkassen 3 Tdr. Byg aarlig. Desuden havde hun $3\frac{1}{2}$ Rdl. i Pension fra Degnekaldet. I Sandhed en farvelig Underholdning!

Som et betegnende Træk for Tiden bør nævnes, at de til Krigstjeneste indkaldte Mænds Hustruer blev Almisselemmer, naar de ikke ved egen Hjælp kunde skaffe Føden til sig og Børn. Paa den anden Side kan det maaske ogsaa have nogen Interesse at se, hvormeget Landmændene dengang maatte yde til Sognets Fattigvæsen. Her skal kun til Eksempel nævnes en enkelt velhavende Gaardmand med 9 Tdr. Hartkorn. Han maatte i Aaret 1806 ud med 1 Skp. Mel, $\frac{1}{4}$ Skp. Malt, $\frac{1}{2}$ Skp. Gryn, 9 Skpr. Byg og 24 ß i Penge, hvilket var næsten hele hans Skat til Kommunen, da Skole- og Vejevæsen dengang kun krævede en ren Ubetydelighed.

1808 var Avlen ringe, og som Følge deraf steg Kornet stærkt i Pris. For at de trængende, saavel Almisselemmer som andre, kunde faa det fornødne Korn til en rimelig Pris, tegnede Sognebeboerne sig i Begyndelsen af 1809 for 21 Tdr. Byg og 10 Tdr. Havre, som maatte sælges for henholdsvis 4 Rdl. og 16 Mark Tønden, hvad der virkelig maa kaldes billigt, da Kornet ellers i dette Aar kostede mere end det dobbelte. En stor Del af dette Korn blev dog udleveret til de i Krigstjeneste udkommanderede Mænds Koner, som ikke kunde betale og derfor fik det som Fattighjælp.

1811 var Kornydelsen til de fattiges Forsørgelse af

samme Størrelse som i 1806, og Antallet af almisenydede var vedblivende 19. Dog var Pengebidraget nu steget til 28 Rdl. Hertil kom saa de ekstraordinære Udgifter, der i de nævnte Aar ikke beløb sig til mere end mellem 20 og 30 Rdl. aarlig.

1813 naaede Pengeforvirringen sit Højdepunkt. Kursen svingede i dette Aar stærkt op og ned. Det gik saa galt, at 14,000 Rdl i Courantsedler kun havde en Værdi af 1 Rdl. Sølv; men det varede heldigvis kun en ganske kort Tid. Her i Skjoldborg havde man ved Aarets Udgang 3 Tdr. Byg i Oplæg, og disse betaltes med 86 Rdl., men vi maa huske paa, at da var Krisen tildels overstaaet. Kursen stod nemlig paa dette Tidspunkt saaledes, at 6 Rdl. Courant var lig 1 Rdl. Rigsbankpenge, men ogsaa paa Rigsbank-sedlerne var der en Kurs, som i betydelig Grad forringede deres Værdi. Forøvrigt var Fattigbyrden ved denne Tid bleven noget mindre, og Almisselemmernes Antal formindsket med 4.

1814 rasede en Tyfusedepiemi i Skjoldborg, og af den Grund var der en Doktorregning paa 38 Rdl., ellers var Udgifterne omtrent de samme som Aaret i Forvejen.

1815 var Budgettet nedadgaaende, men Aaret efter steg Udgifterne enormt. To Piger, hvoraf den ene var bleven sindssyg og den anden Krøbling, maatte underholdes af Fattigvæsenet. Pengeudgifterne steg derfor i 1816 til 180 Rdl. Men dette var kun Begyndelsen; thi i 1817 voksede Pengeudgifterne til 294 Rdl., i 1818 svarede der 289 Rdl. og i 1819 188 Rdl.

Disse store Udgifter fremkom ved, at den sindssyge Pige blev indespærret i Thisted Daarekiste, og den anden Stakkel, der opholdt sig i Skyum, fik ogsaa en betydelig Understøttelse. Men saa sparede maa paa Understøttelsen til de andre Lemmer, saaledes at Kornydelsen i 1819 gik ned til 10 Tdr. Byg, og Penge fik de ingen af. Det havde man vel sagtens ikke Raad til.

De indtraadte daarlige Tider bevirkede, at 3 ny Almisselemmer kom til i Aaret 1820, men da Hjælpen, der ydedes, var meget ringe, naar de før omtalte to syge Piger blev

undtagne, slap Beboerne dette Aar med en Ydelse af 112 Rdl. til Fattigvæsenet. 1821 og 1822 fik de fattige 30 Tdr. Byg og lidt over 100 Rdl. aarlig.

Sommeren 1822 var usædvanlig tør. Der faldt saa godt som ingen Regn fra den 11. April til den 2. Juli, og som Følge heraf meldes der Misvækst i mange Egne af Landet. Her i Skjoldborg er Fattigbudgettet i 1823 nedadgaaende, hvorfor man maa antage, at Avlen har været nogenlunde gunstig.

1824 er Udgiften yderligere nedadgaaende. Der brugtes kun 58 Rdl. til de fattiges Underholdning, og heraf medgik til de to førnævnte Piger ca. 30 Rdl.

1825 samme Ydelse i Korn som Aaret i Forvejen. En Forhøjelse af Pengeydelsen med ca. 20 Rdl. fremkom ved, at man dette Aar byggede en Daarekiste i Kallerup til den sindssyge Pige. Saa slap man fri for at holde Vagt over hende, naar hendes Galskab rasede heftigst.

1826 gik Fattigydelserne igen nedad. Der svaredes nu under 50 Rdl. i Penge, skønt man dette Aar tillod sig den Luksus at opsætte en Kakkelovn af Sten i Aas Fattighus. Den kostede 63 β i Sedler og Tegn.

I 1826 var Avlen ringe. Hele Forsommeren var dette Aar meget tør, og i mange Egne af Landet blev der Misvækst. Havren visnede hen paa Markerne, og Byggen blev ogsaa langt tilbage i Udvikling. Hvordan Avlen har været her i Skjoldborg, er ikke saa let at faa fuldt ud Rede paa, men det er sikkert hævet over enhver Tvivl, at de gode Marker har baaret nogenlunde, medens Kornet er visnet bort paa de sandede Marker, hvor Husmændene boede. Af en Fortegnelse over Sognebeboernes Formuesomstændigheder ses det, at flere af Sognets Gaardmænd gik fremad i Velstand dette Ulykkesaar; det er Husmændene i Nørre Skjoldborg, der forarmedes.

Stillingen for Smaafolk blev derfor hen paa Vinteren i Begyndelsen af Aaret 1827 i høj Grad kritisk. Af de foreliggende Klager fremgaaer det, at Nøden hos dem, der ikke var under fast Fattigforsørgelse, blev saa stor som aldrig før. Fattigkommissionen nægtede at hjælpe, og heri gav

Amtet den Medhold, men indsukrede sin Haaardhed i kønne medfølende Udtryk for de nødlidende. I Misvækstaaret 1808—09 søgte man, som før nævnt, paa bedste Vis at afhjælpe Nøden ved at sælge Kornet til halv Pris; nu forlangte man tredobbelt Betaling under Henviſning til, at en Del haardhjertede Møllere havde skruet Kornprisen op til en ublu Højde. I det hele taget begaas der sikkert ingen Uret mod nogen ved at fremføre, at man dette Aar søgte at hindre de fattige og nødlidende i at faa deres Hunger stillet. Det er ganske vist en haard Dom at fælde over Præsten og Fattigkommissionens Medlemmer, men de gamle Aktstykker vidner Side op og Side ned om, at det har været saaledes.

I Følge Skrivelse fra Amtet af 9. Januar 1827 ansatte man Fattigfogder, de saakaldte Stodderkonger, til at indfange alle Betlere, for at disse kunde indsættes i Arresten og lide Lovens Straf, fordi de bad om Brød. Dog tillod man endnu Betleri af Sognets fattige indenfor Sognets Grænses. Stodderkongerne blev lønnede med Korn af Kommunen, men desuagtet fik man Kornydelsen bragt ned fra 37 Tdr. Byg til 34 Tdr.

Aaret 1827 er et mørkt Blad i Skjoldborg Fattigvæsens Historie, og de Mænd, som skulde varetage de fattiges Interesser, har røgtet deres Hverv daarligt. Særlig maa Præsten, der ifølge Loven var de fattiges Talsmand, dadles meget, fordi han i sin Besvarelse af Klagen gik uden om Sandheden og blev Skatteydernes Forsvarer i Stedet for de nødlidendes. At han ikke holdt sig strængt til Sandheden fremgaar bl. a. deraf, at flere af Sognets større Gaardmænd netop i Aaret 1827 gik frem i Velstand, hvad der ikke kunde have fundet Sted, hvis Præstens Svarskrivelse havde været i Overensstemmelse med Sandheden.

Klagen, som de fattige sendte til Amtet, lød i sin rørende Enfoldighed saaledes:

„Allerunderdanigst Klage!

For os fattige af Thisted Amt hænger Brødkurven alt for højt i dette Aar, da Kornpriserne er høje, og

Kornet desaarsag umulig for os fattige at faa; Pengene er borte for os, og Arbejde er ikke at faa, hvormed man kan fortjene Brød til talrige Familier, og kan man undertiden fortjene en Mark eller to, som sjælden sker, da er det umuligt for samme at faa Brød enten paa et eller andet Sted i Sognet, om endogsaa hos de Mennesker, som har Oplag af Korn. Nej! Man kan staa med Skillingen i Haanden og byde dem, men endda faa et stolt Nej med det sure Udtryk, at de intet Brød kan sælge, det er saa besværligt at faa baget, og Penge til en Skp. Korn eller to er næsten ingen Tider saa mange for den, som er fattig. Vel har Fattigkommissionen for Skjoldborg Sogn foranstaltet et Kvantum Korn oplagt til os fattige, men saa at sige til ingen Nytte, da Prisen derpaa er for opspændt, og vi ikke kan betale det. Rugen er sat til 7 Rdl. og Byg til 28 Mark Tønden; hvor skal de Penge komme fra, da man intet kan faa at fortjene. Ak! jammerligt og besværligt er det, vi arme Forældre daglig høre Jammer og Klager af vore Børn; med Graad og Bedrøvelse maa vi slide vor Tid, og med Vemodigheds Taarer herved andrage vor Nød og Jammer for vor høje Øvrighed, Høje Hr. Amtmand Faye, og vi undertegnede, alle af Skjoldborg og Kallerup Sogne, med 1000 ydmyge Bønner og med Vemodstaarer anraaber og beder allerunderdanigst deres Højvelbaarenhed, at De ganske i Naade vil se til os fattige og gøre Foranstaltning til at lindre vor Hunger og Nød. Hungersnød truer os og vore smaa, da Betleri er forbuden, Penge borte for os, og ingen vil kreditere os en Skp. Korn, og vi aldeles intet avler selv, og aldeles ingen Ting kan betale. Naadige Herre! vi anraaber Dem om Hjælp, før vi forgaa.

Skjoldborg, 10. Martii 1827.

Allerunderdanigst

Chr. Hammer. Samuel Christensen. Jens Hendriksen.
Clemen Jakobsen. Chr. Kløjgaard.

Chr. Christiansen Bundgaard; Willads Christensen.
Niels Rasmussen. Peder Nielsen. Niels Meklenborg.
Mads Pedersen. Mikkel Jensen. Anders Søegaard.“

Disse 13 Klagere havde paa et Par Undtagelser nær i Forvejen henvendt sig til Fattigkommissionen om Hjælp, men var bleven afviste.

Paa denne Klage eller Skrivelse, som Præsten kalder den, da han mener, at de maa ikke have Lov til at klage, svarer Præsten saa uden videre Forhandling med Kommissionens Medlemmer følgende:

(Forkortet Uddrag med Anm. i Parantès af S. C.)

„Hoslagte saakaldte Klage har jeg fra Deres Højvelbaarenhed modtaget den 14. Martii for derom at afgive Fattigkommissionens Betænkning, og Deres Højvelbaarenhed tilgive gunstigt, at jeg før ikke at opsætte Sagen indtil Fattigkommissionen kunde blive sammenkaldt, i bemeldte Kommissions Navn herved meddeler den befalede Oplysning. *Klagen skildrer ingenlunde usandfærdigt den fortvivlede Tilstand*, hvori mange fattige med deres Familier maatte komme formedelst de høje Kornpriser, dersom de nemlig ingen gavmild Hjælp modtog, men den udviser desto større Utaknemlighed mod Fattigkommissionen i Skjoldborg [Anm.: Fattigk. havde i et tidligere Møde nægtet at hjælpe] og mod alle, som her uddele Gaver, hvis Omhu og Menneskekærlighed maa være Deres Højvelbaarenhed Borgen for, at her ingen er udsat for at-dø Hungersdød, saavidt skal det i det mindste ikke komme, saalænge jeg ejer et Korn, og den samme Forsikring tør jeg give i næsten alle Distriktets Beboeres Navn. At ville tiltvinge sig Gaver synes desværre at være den tilsigtede Hensigt med den omhandlede Klage, og kunde saadant Forsæt bevirkes, da maatte snart de mindre trængende berøve de mere nødlidende den fornødne Hjælp, al Flid og Vindskibehighed ophøre og en almindelig Armod, hvorimod der ingensteds var Raad at finde, udstrække sig til alle Familier.“

Herefter beskriver Præsten hver enkelt af Klagernes Stilling, hvoraf der her af Pladshensyn kun gives et meget kort Uddrag:

Chr. Hammer, 29 Aar, duelig Arbejder, har en ung Kone og et sygt Barn, er nu arbejdsløs og faar derfor 1 Rdl. af Fattigk. til at leve af, thi naar Foraaret og Sommeren kommer, kan han have Fortjeneste ved at grave Tørv i Mosen (!!!).

Samuel Christensen henvises til at tigge.

Jens Hendriksen tjener i Nordentoft, hvor han faar Føden, saa han kan umulig trænge (men den samme Mand har Kone og flere Børn boende i et Hus i Skjoldborg, og for hans Løn kan der, eftersom Kornpriserne var opskruede, kun købes ca. 2 Tdr. Korn).

Clemen Jakobsen har Hustru og 2 Børn hjemme. Præsten mener, at da de af Fattigkassen faar 16 β om Ugen til Hjælp, kan de sagtens tigge Resten af Føden (i 28 Uger kan Fattighjælpen betale 1 Td. Byg).

Chr. Kløjgaard har Hustru og 3 Børn og betegnes som meget fattig, faar 1 Td. og 4 Skpr. Byg aarlig. Manden har hidtil ikke kunnet faa noget Arbejde.

Chr. Christiansen Bundgaard er Klagens Forfatter. Af den Grund giver Præsten ham en ordentlig Overhaling. En saadan Uforsømmethed kan ikke tillades en fattig Mand. Hans bedste Fortjeneste bestod i at stange Aal, mens Fjorden var tilfrossen, og i indeværende Aar havde han været syg i dette Tidsrum, hvorfor han var kommen i stor Nød. Fattigkassen havde tilstaaet ham 1 Td. Byg, saa han havde ingen Grund til Klage. Kan han ikke faa Brød at købe, kan han jo leve af Kartoffler.

Willads Rytter er 78 Aar, har Hustru og Datter hjemme og bør sælge sit Bohave for at faa Føden.

Niels Rasmussen har Hustru og 4 Børn, men da han modtager en Hjælp af 1 Td. 4 Skp. Byg aarlig, kan han sagtens leve.

Peder Nielsen og hans Fader *Niels Meklenborg* faar 1 Td. Byg aarlig, og da de tillige faar 80 β om Ugen for at pleje en gl. svagelig Mand, kan de ikke dø af Hunger. Det bemærkes, at den 71-aarige Niels Meklenborg ikke vil tigge.

Mads Pedersen og Hustru behøver ingen Hjælp, da de er enlige Folk.

Mikkel Jensen har Hustru og 4 Børn, men da han tillige har 2 uægte Børn, bør han straffes og høre haarde Ord, hvorfor Præsten har anmeldt ham i Thisted og venter, at han snart maa lide sin Straf. I Fattigunderstøttelse har han 1 Td. og 4 Skp. Byg aarlig og fri Middagsmad til Børnene hver Dag, de gaar i Skole.

Anders Sægaard har 5 Børn og faar Understøttelse som foregaaende.

„Det er vistnok uforfødt yderligere at bevise, at enhver af nævnte Klagere modtager **al fornøden Hjælp**. Vilde jeg henvende mig til den anden ogsaa herhen hørende Undersøgelse, om nemlig Sognets Beboere giver al den Almisse, de formaar, da maatte jeg trætte deres Højhed med Vidtløftighed. Men i Sandhed, den egentlige Trang findes hos dem, som giver Almisse, hvoraf næsten alle er i Gæld, maa tildels købe Sæde- og Fødekorn, have store Skatter og Udgifter at svare og giver en Almisse, der i Aar beløber saa meget som 2 Korntiender tilsammentagne. Jeg anfører ikke for at søge Ros, men som et Eksempel, at jeg foruden mit ordinære Fattigbidrag i Aar har købt 8 Tdr. Rug, som aldeles medgaar til Brøduddeling, da ellers mit eget indhøstede Korn kunde være tilstrækkelig til min Husholdning. Klagerne kunde da ingenlunde frikendes for Utaknemlighed mod dem, som opofre **alt** til deres Hjælp, en Hjælp, som de fleste desuden ved større Flid og Nøjsomhed kunde gøre overflødig og som nogle, hvoriblandt Klagens Forfatter, end ikke har søgt om, inden de klagede.

Skjoldborg Præstegaard, d. 15. Martii 1827.

Med allerdybeste Ærbødighed

H. (Præstens Navn)“.

Naar Præsten antyder i Svarskrivelsen, at den Almisse, som Beboerne dette Aar maatte udrede, var lige saa stor som to Korntiender, indser man straks, at dette kan ikke

være Sandhed. En Gaardmand med 9 Tdr. Hartkorn, er af de mest velstillede i Sognet, svarede 1827 som Fattigbidrag: 56 Pd. Brød, 1 Td. Byg og 1 Rdl. i Penge og de øvrige Skatteydere i Forhold dertil. Ganske vist kender man ikke nøjagtig Størrelsen af de antydede Korntiender, men den nævnte Ydelse kan umulig kaldes en haard Skattebyrde eller sættes lig med $\frac{1}{3}$ af Gaardens hele Avl. Hvor meget hver især havde givet bort til Tiggerne, kan Præsten ikke vide Besked om, thi dette var selvfølgelig ogsaa dengang som nu en aldeles privat Sag, som for en stor Del kom til at bero paa vedkommende Givers gode Hjertelag. Evnen til at give er sjælden bestemmende i saa Henseende. At de 8 Tdr. Korn, som Præsten dette Aar havde købt, aldeles medgik til Brøduddeling, var jo en priselig Handling, men at det hele blev brugt til Uddeling, var et overmaade vanskeligt Regnestykke at udføre, med mindre han vejede Gaverne ud til hver enkelt Tigger.

Interessant er det at lægge Mærke til, at Præsten ingensteds i sin lange Besvarelse af Klagen formaar at modbevise Sandheden af, at Tilstanden hos mange Smaakaarsfamilier i Skjoldborg og Kallerup var denne Vinter aldeles fortvivlet. Ja, han indrømmer oven i Købet, at Skildringen af Nøden er ingenlunde overdreven. Men naar de fattige intet havde til Føden, hvad kan det saa hjælpe at henvise dem til større Nøjsomhed? Ogsaa Paastanden om, at de kunde arbejde, havde kun saare lidt at betyde, da der denne Vinter intet Arbejde var at faa.

Klagen blev saa ved Amtets Skrivelse gjort død og magtesløs. Denne Skrivelse lød saaledes:

„Endskønt Amtet ikke uden Deltagelse har gennemlæst Klagerne fra en Del af Skjoldborg og Kallerup-Sognes Fattiglemmer over Tidernes Besværlighed og den Utilstrækkelighed, som de finde i den dem af Sognet tildelte Almisse, kan dog Amtet, efter de af Fattigkommissionen oplyste Omstændigheder, ikke paalægge den at foretage en højere Ligning end den, som allerede er gjort, da Sognet derved letteligen kunde ødelægges, og:

de Mænd, som nu kontribuere, selv kunde gøres til Fattiglemmer. Den Pris, som er sat paa det oplagte Korn, maa anses for billig, da det er mig bekendt, at Rugen sælges paa alle Møller til 1 Rdl. pr. Skp. og Byg til 5 Rdl. pr. Tønde. (Kapitelstaksten for Rug og Byg var knap Halvdelen af den Pris, Møllerne havde sat paa Kornet.)

Ikke desto mindre skønnes det letteligen, at det maa være vanskeligt for de fattige at tilvejebringe de Penge, som udfordres til det manglende Korns Anskaffelse paa en Tid, da *Arbejde ikke er at erholde*, men jeg tvivler ingenlunde paa, at den respektive Fattigkommission vil tage Hensyn til enhvers absolute Nød, forsaavidt den ikke fremvirkes ved Dovenskab eller ved egen Brøde, og ved foretagne Kvartalsforsamlinger vil bedømme, hvorvidt enhver især af Klagerne nødvendig maatte behøve nogen ekstra Hjælp foruden den, som dem i den almindelige Forsørgelsesplan maatte være forundt.

Thisted Amtshus, d. 19. Martii 1827.

Faye.“

Hermed var Sagen saa endelig afgjort, og ingen af de nødstedte fik nogen Hjælp af Skjoldborg-Kallerup Fattigvæsen ud over, hvad der i Forvejen var dem tillagt.

I Følge Amtets Skrivelse af 14. Septbr. 1827 forbød man alt Tiggeri, ogsaa af Sognets fattige, indenfor Sognets Grænser, men snart bedres Tiderne, og Vilkaarene for de fattige bliver ogsaa noget bedre. Dog indtraf der i Aaret 1835 en Begivenhed, der foranledigede, at Stillingen for de fattige og denne Gang ogsaa for Skatteyderne blev i høj Grad kritisk. Den 7., 8. og 9. Avgust rasede en frygtelig Storm, som afslog næsten alt det uhøstede Korn, især Byg og Havre. Rugen var derimod høstet eller bjerget i Hus. Ved Fattigkommissionens Møde i Skjoldborg den 29. Decbr. 1835 omtales „det Uvejr, som den 8. og 9. Avgust d. A. berøvede samtlige Beboere det endog til eget Brug

fornøden Byg og gjorde al Afgrøden, især af Havre, ubrugelig til Handelsvare, og som maatte befrygtes at foranledige ikke alene et forøget Antal Almisselemmer under Løbet af tilstundende Aar, men ogsaa at gøre Udredelsen af de fornødne Almissebidrag vanskeligere formedelst den Korntrang, hvori selv Yderne var bragte. At tilvejebringe Byg i tilstrækkeligt Kvantum til de fattiges Underhold efter Sædvane erkendtes aldeles umuligt. For imidlertid saa vidt muligt at kunne følge den sædvanlige Plan blev det vedtaget at udskrive Ydernes Kontingent i Byg med den Bestemmelse, at dette ved Udredelsen kan erlægges med andre Kornsorter i følgende Forhold: 1 Skp. Rug i Stedet for $1\frac{1}{2}$ Skp. Byg, $\frac{3}{4}$ Skp. Ærter eller Vikker for 1 Skp. Byg. Dog gælder denne Bestemmelse kun for de tre første Fjerdingaar.“

Derpaa behandlede nogle Fattigsager. Clemen Hørdum blev antaget til Fattigfoged i Skjoldborg i Stedet for at yde ham den Fattigunderstøttelse, han begærede. For hvert Almisselem, han kunde optage og aflevere til Sognefogden, tilstod man ham 1 Skp. Byg. Ligeledes tilbød man Anders Søgaard af Kallerup 1 Skp. Byg for hver Betler, han kunde fange. Denne Taktik af Fattigkommissionen maa mildest talt kaldes nederdrægtig, thi Sulten og Nøden i den trange Vinter var et godt Middel til at skærpe de to fattige Husmænds Aarvaagenhed overfor andre Stakler, som Sulten ogsaa drev ud for at bjerge lidt til Føden. Det lykkedes ogsaa de to Stodderkonger i Aarets Løb at indfange ialt 6 Tiggere, hvorfor de saa af Fattigkommissionen honoreredes med 6 Skpr. Byg.

Endvidere nævnes Forfatteren til forannævnte Klage i 1827, Husmand Chr. Bundgaard af N. Skjoldborg. Han androg skriftligt om at maatte laane 1 Td. Byg hos Kommissionen, hvilket aldeles ikke kunde bevilges, da han endnu ikke af nogen Trang var bragt til at møde hos Fattigkommissionen for at give Forklaring om sin Forfatning eller vilde modtage nogen „Gave“ under Navn af Almisse.

Til Hjælp under Korntrangen, der særlig var stor i Marts Maaned 1836, købte Fattigkommissionen 6 Tdr. Byg

af Præsten for 7 Kr. pr. Td. For ikke at ligne disse 42 Kr. paa dette Aars Skatteydere, besluttede Kommissionen at inddrage nogle Penge, der indestod i Thisted Sparekasse, og som tilhørte en fattig Pige, der havde et uægte Barn med en Købmand i Thisted.

Foranstaaende Tidsbillede er uddraget af gamle Aktstykker, der findes i Skjoldborg-Kallerup Kommunes Sogneraadsarkiv.

Fra paalidelig Kilde har jeg endvidere erfaret, at Præstens haarde og ukærlige Sindelag overfor de fattige følte ogsaa af den Tids Mennesker, skønt Forskellen mellem Fortid og Nutid er større, end man paa Forhaand kunde ane. Her lever endnu Folk, som af deres Forældre har hørt tale om Præstens Karrighed overfor de nødlidende, ogsaa i den trange Vinter 1826 og 27. At ingen af de fattige ligefrem sultede ihjel, skyldtes en enkelt Gaardmands Anstrængelser og store personlige Opofrelse for at skaffe dem Føde og lindre Nøden, hvor der var størst Trang. Skade, at denne Mands Navn er glemt; han fortjente at mindes med Ære gennem mange Slægtled.

Sjørring Sø.

Af Ole Bang.

HVIS det var muligt at give en paalidelig og udførlig Skildring af Thyland og dets Folkeliv fra Oldtiden indtil vore Dage, er der Sandsynlighed for, at *Sjørring Sø* og Omegn vilde blive som det centrale og interessanteste i en saadan Beretning.

Desværre er der saagodtsom intet paalideligt skriftligt eller mundtligt at bygge en saadan Skildring paa om denne Egn og dens Folkeliv i ældste og ældre Tider. Men de mange mærkelige Oldtidslevninger — hvoraf nogle er de mest storslaaede i vort Land — og de arkæologiske Fund, sammenholdt med de enkelte dunkle og forvirrede Sagn og sagnagtige skriftlige Optegnelser, Kæmpeviser o. s. v. — mer eller mindre stemmende med videnskabelige Slutninger —, giver dog et Billede, om end dunkelt, af Folk og Forhold i de henjarne Tider.

Thylands mange Søer har langt tilbage i Tiden utvivlsomt været Indvige eller Fjorde fra Havet; maaske har flere af dem staaet i Forbindelse med hinanden. Alt tyder paa, at Egnen har været meget mere vandfyldt, saaledes at f. Eks. Hundborg og Jannerup Sogne samt Sperring By har været helt omflydt af Vand. Hvor mange Steder disse og andre thylandske Vandmasser har flydt ud i Havet, veed man ikke, men de mægtige Oldtids-Fæstningsværker i og ved Sjørring Sø lader formode, at der har været Indsejling fra Vesterhavet.

Men efterhaanden som Jorden hævede sig og Havet trak sig tilbage, blæstes Strandens Sand op og lejrede sig

i Smaadynger, Miler og Bakker for atter at oprives og hvirvles længere ind i Landet ved enhver paalands Vind. Saaledes er Klitterne opstaaet, lidt efter lidt, Aar efter Aar, Aarhundrede efter Aarhundrede. Om Menneskeværk eller Naturrevolutioner (f. Eks. Gennembrud af den engelske Kanal) har haft nogen Indflydelse paa Opkastningen af de uhyre Sandmasser paa den jyske Kyst, kan vel ikke med Sikkerhed afgøres.

Det var dog først, da Skovene ødelagdes, og Vinden derved fik frit Kørind, at Sandflugten rigtig tog Fart og efterhaanden dækkede og ødelagde større og større Dele af Landet, og tilstoppede Fjordmundinger samt alle Indvandes Udløb i Havet; kun ad Render og Smaa-Aaer listede de saaledes indespærrede Søers Overskud sig omkring gennem de laveste Steder til Vandenes Moder. Gang efter Gang har man ved Gravning af Kanaler vedligeholdt Sejladforbindelse mellem Havet og Landets Indre eller i al Fald skaffet Udløb for Indvandene. Det hedder saaledes i Kæmpevisen:

»Kong Nilaus lader grave den dybe Grav
fra Sjørring Sø til Vesterhav.«

Og ved Sjørring Sø's endelige Udtørring viste forskellige Stensætninger, Gravurner m. m. paa Søens Bund, at den en Gang (maaske flere Gange) har været helt tørlagt eller kun haft en meget lav Vandstand.

Men det blev i Længden haabløst at kæmpe mod Flyvesandet; i mægtigere og mægtigere Lag lagde det sig over et bredt Bælte paa Vestkysten.

De kolossale Borgvolde i og ved Sjørring Sø tyder paa, at Egnen i Vikingetiden og maaske længe før har været stærkt befolket. Adam af Bremen, Svend Estridsens gode Ven, skriver:

„Jylland er ufrugtbart, fuldt af Skove og øde Heder, kun dyrket i de Egne, som ligger op til Floder; Kysten er ubeboet af Frygt for Sørøvere, men *hvor Havet skyder sig ind, ligger store Stæder.*“

Søens Borge har mest været af Træ. Skove var der

jo nok af, og Træ kunde godt væрге mod Datidens Vaaben: Kasteskyts og Pile. Men fordi der ikke paa Tomterne er funden større Mængder af Sten, kan man ikke absolut deraf slutte, at der ikke har været brugt en Del Sten, f. Eks. Granit -- hvormed Egnen har været vel forsynet -- til Opførelse af Borgene, særlig Sjørring Borg, thi Stenene kan være bleven bortført til Kirkebygninger, Broer o. a.

Vi kan tænke os, at der til Tider har staaet vilde Kampe om disse vigtige Fæstninger mellem Egnens Høvdinger, Konger og maaske fremmede Sørøvere. Ved *Sjørring Volde* er der fundet Sværd, Økser, Spyd, Stigbøjler, Hestesko m. m., som formodentlig ikke er henslængt der i Fredens Tider. Men intet sikkert Vidnesbyrd er levnet os derom udover det ubetydelige og overfladiske i Beretningen om Oprøret mod Knud den Hellige, at Sjørring Borg da skal være bleven ødelagt. Det har været ret almindelig antaget, at Kong Knud den Gang var i Besøg paa Sævarenda, og visse Historikeres Beviser for, at han ikke kan have været der i disse skæbnesvangre Dage, synes mig ikke meget imponerende.

Paa Nordsiden af Søen, nær ved Gaarden Store Diernæs, er *Diernæs Voldsted*. Der har i Middelalderen staaet en Borg, som en Panthaver overlod Valdemar Atterdag for 116 Mark Sølv.

I *Sperring Sø*, som flød sammen med Sjørring Sø, er et Borg-Voldsted, men derom har jeg ikke kunnet opspore noget Sagn end sige mere.

Om *Færgeborg* er der en Fortælling i Sagn-Skikkelse, forfattet af St. St. Blicher, i hans Bog: „Vestlig Profil af den cimbriske Halvø fra Hamborg til Skagen tagen paa Rejser (1839)“.

„Der var en Gang to Brødre, som ejede Borgen. Begge var de slemme efter Penge og Piger. De var aldrig hjemme paa engang, men naar den ene sad paa Borgen, var den anden paa Farten, og saaledes skiftedes de til at bjerge og fortære.

I samme Godlag boede der en rig Bonde paa Mors; og han havde en Datter saa dejlig, at hendes Lige ikke fandtes

i tretten Herreder og syv Kongeriger. Der var saa mange gode Folk, der bejlede til hende, men hun sagde Nej til dem allesammen, fordi hun holdt af en anden.“

Og denne anden var hendes Faders Faarehyrde, der var kommen dertil som en fattig Dreng.

Saa fortæller Blicher videre om, hvorledes Pigen Karen hed hun — en Nat forsvandt, og hendes Fader lovede da, at den, der kunde skaffe hende til ham igen, skulde faa hende til Kone og det halve af alle hans Penge. Nu havde Boer — saadan hed Hyrden — Mistanke til Banditterne paa Færgeborg, og derfor satte han af Sted til Sjørring Sø. Han roede saa ud til Røverborgen og gav sig til at synge. Den ene af Røverne, som da var hjemme, syntes at det kunde være herligt at have saadan en Sanger til at forkorte sig Tiden. — han lukkede Boer ind i Borgen og tog ham i Tjeneste. Boer gjorde sig selvfølgelig saa yndet af Borgherren, som han kunde, og snart fik han at vide, at Karen var der; ja, Røveren tog ham endog med ind i hendes Kammer, for at han ved sin Sang skulde gøre hende føjelig. Banditten havde nemlig ikke, hverken med det onde eller det gode, kunnet „komme nogen Vej med hende“. Men Boer gav Pigen Mod til at holde ud — han skulde nok redde hende.

Snart efter kom den anden Røver hjem, og der blev stort Drikkeri om Aftenen. Da Boer saa tilhviskede den nys hjemkomne, at den anden havde en dejlig ung Pige skjult paa Borgen, blev Brødrene saa skinsyge og forbitrede paa hinanden, at det kom til Slagsmaal, og dette endte med, at de dræbte hinanden.

„Saa tog Boer sin Kæreste ud, og alt det Guld og det Sølv og de ædle Stene, som fire Heste kunde slæbe, og dermed kom de hjem til Mors og holdt saa Bryllup med stor Herlighed og Glæde.“

Dette er et kort Udtog af Blichers lille Fortælling, som han slutter saaledes:

„Og fra den Tid af kom aldrig nogen levende Sjæl nær til Færgeborg, for det spøjte baade Nat og Dag, kan jeg tro. Tilsidst satte de onde Aander Slottet paa den anden.

Ende, og dér staa det endnu, kan jeg tro, og rejser sig vel aldrig mere.“

Nej, hverken den eller nogen af de andre Søborge rejste sig mere efter deres Fald. Med Kristendommen fik fredeligere Livsgerning og mildere Tankesæt Indgang og gjorde de gamle Vikinge-Fæstninger dels overflødige og dels (i Krigstider) ubrugelige paa Grund af forbedrede Vaaben.

Mange og lange Aarhundreder er gaaede hen over Sjøring Sø siden dens Borge faldt. Vaabenlarm og Krigsskrig har ikke siden forstyrret den fredelige Idyl. Dønningerne fra de store Begivenheder derude i den store Verden naaede kun svagt eller slet ikke til denne afsides Egn.

I Aarhundreder, ja, maaske i Aartusinder havde Søen ligget smilende i Solskinnet, væltet sine Bølger for Stormene og stivnet af Frosten, mens dens Omgivelser forandredes fra store Skovstrækninger, øde Heder og side Sumpe til dyrkede Agermarker, Enge og Tørvemoser.

Indrammet af mægtige, af Kæmpehøje kronede Højdedrag laa Søen med dens herlige, af Rør og Ravl omkrandsede Holme og dens brede afvekslende Strande som et Eldorado for en vrimlende Fiskebestand og for de uhyre Skarer af forskelligartede Vandfugle, som fyldte Luften med deres livlige Skrig i alle Tonearter.

Søen havde rigelig af lækre Fisk til Egnens Beboeres Føde; der var rigelig Rør og Ravl til Hustage, og Holmene og Stranden gav Vinterfoder og Sommergræsning til Kreaturer. Holmene var ogsaa i Sommertiden saa overfyldte med Fugleæg, at der var Rede ved Rede. Jægerne hentede sig mangan Vildgaas eller Vildand fra Søen, og nu og da gik en Odder i Fælden. Søstranden var den herligste Legeplads for Børnene, — der var altid nyt at gaa paa Opdagelse efter og lege med. Og saa i Sommertiden at kunne vade langt, langt ud. Og saa sejle —. Ja, hvad

kunde lignede ved en Sejltur en stille Sommeraften, naar Aftenrøden skabte gyldne Landskaber med Eventyrslotte over Klitternes fantastiske Bjerge, naar Svanernes og Vildgæssenes højtidelige Toner højt oppe fra og Frørs Kvækken og Fuglenes tusindtuede Skrig lød som harmonisk Koncert i Aftenens fredelige Stilhed, — naar Fiskene smuttede og vrimlede i det klare blaa Vand og den friske Søluft fyldte en med Velbehag!

Det var ogsaa forfriskende for Mennesker og Dyr at faa en Vade- og Svømmetur i varme Sommerdage

Og hvor var det herligt, naar Frostene stivnede Vandene! Naar Aalestangere stod spredt over Søen som Fluere paa et Spejl, og glidende Børn, Skøjteløbere og Kaner med bjældeklingende Heste og rødmussede glade Mennesker strøg hen over den en Mil lange blanke Flade. — —

Og alle disse Herligheder skulde Egnen miste!

— — —

Midt i Halvtredserne fløj et underligt Rygte omkring Søen: »Der er én, der vil kaste Søen ud!«

De fleste troede ikke, at dette kunde lade sig gøre, og man tænkte saa smaat, at det var Galmands Ideer. Alligevel var man mere end før bleven modtagelig for, hvad der var allarmende og skræmmende; den nys overstandne Trears-Krig og dette her med „en fri Forfatning“, der i den almene Befolknings Tanker let kunde fremstilles, som at „Retten og Magten var frataget Kongen“. Forfærdeligt! „Det endte da nok med indbyrdes Krig“, hed det. Jo, Folk var bleven præparerede til at vente det værste. Men alligevel Søens Udtørring! Nej, det var dog for formasteligt.

Dog, der maatte være noget i Gære, thi medens Egnen forhen havde været næsten kemisk fri for fremmede Folk, foer nu jævnlig flotte Køretøjer med fine Herrer ad Søens nærmeste Veje.

Ud af Uvishedens og Spændingens Dæmring klaredes dog snart det oprækkende Sceneri's Hovedperson, *Kaptajn Jagd*, og Søens Lodsejere overtaltes til i Fællesskab med ham at foretage Søens Udtørring. Udtørringsarbejdet begyndte sidst i Halvtredserne.

Efter Kapt. Jagds eget Opgivende i „Tidsskrift for Land-økonomi“ var det fra først af Meningen, at Sø-Lodsejerne og Kaptajnen i Fællesskab skulde udtørre Søen, saaledes at Lodsejerne skulde betale Halvdelen af Udgifterne og have Halvdelen af det indvundne Areal, enhver i Forhold til Udstrækningen af hans Søgrændse og med Ret til at fordre hans tilsvarende Areal af Ejendom udlagt ved denne Søgrændse. Kaptajn Jagd overtog den anden Halvdel af Udgifter og Areal. Han skriver videre: „Der var saaledes ikke tænkt paa at opføre Bygninger eller etablere nogen Drift paa Ejendommen, thi Planen omfattede kun Vandets Udtømmelse og de derved fremkomne Arealers Fordeling, hvorimod deres Anvendelse og senere Kultur laa aldeles udenfor Planen, hvorefter Søgrundens Værdi kun beregnes som ukultiveret Jord til *langt under Halvdelen* af, hvad den efter den senere udførte Kultur kunde udbringes til“.

Men efterhaanden som Lodsejerne tænkte nærmere over Sagen og blev paavirket af Folk, der havde Mistillid til Kapt. Jagd eller hans Udtørningsprojekt, blev de kede af Legen. 140,000 Rdl., som Overslaget for Udtørningsarbejdet endelig blev fastslaaet til, var jo mange Penge, og hvem kunde vide, om der ikke vilde medgaa meget mere.

Kaptajnen skrev derom:

„Det overraskede mig ikke, at alle Egnens selvkloge Mænd erklærede min Plan for udførlig; men jeg blev unægtelig overrasket ved at se den overordentlige Iver, hvormed Folk, hvis Interesser i ingen som helst Retning berørtes af mit Foretagende, søgte at svække den Tillid, hvormed mine Medinteressenter, Lodejerne, vare gaede ind paa samme, og foranledigede disse til at trække sig tilbage. De ganske vist tilstedeværende Vanskeligheder bleve imidlertid af hine Mænd fremstillede som aldeles uovervindelige, Søbundens store Frugtbarhed blev latterliggjort, og det hele Foretagende gjort til et Galmandsarbejde, hvorpaa ingen fornuftig Mand kunde indlade sig. Det var derfor ikke saa underligt, at man virkelig fik mine Medinteressenter gjort saa ængstelige for at have med Foretagendet at bestille, at de efterhaanden trak sig tilbage,

den ene efter den anden. Jeg forudsaa de uheldige Følger deraf — — — — —. Jeg søgte altsaa at formaa mine Medinteressenter til at holde ud, og i et helt Aar, hvori de vanskeligste og kostbareste Arbejder fuldførtes, betalte jeg med egne Penge forskudsvis mange af disse Interessenters Tilskud til de fælles Udgifter; men da der tilsidst af 2000 Aktier kun vare 17 tilbage paa enkelte Hænder, nødsagedes jeg til at opgive Interessentskabet og selv overtage det hele Foretagende“.

— — —

Saa havde da Lodsejerne bortgivet og i al Fremtid frasaagt sig Ret til deres dejlige Sø og dens eventuelt udtørrede Arealer!

Og Angeren derover løb ind efterhaanden som Søens Vand løb ud.

I 1863 stod det meste af Sjørring Sø dækket af ædle Græsser: højt Sødgræs, Mannagræs, Dynd-Teppegræs, Eng-Rævehale, Thimote og almindelig Rapgræs, som allerede i Maj havde en Højde af $2\frac{1}{4}$ Al. 200 Stkr. stort Kvæg og ca. 350 Stkr. Kalve foruden et flere Gange større Antal Faar græssede paa de højestliggende Arealer.

Kaptajn Jagd havde da anlagt flere Plantager og i Vestenden af Søen opført den kolossale Bygning „Egebaksande“ (Hovedbygningen), hvis ejendommelige Stil og tykke Mure med de fantastisk takkede Gavle stod i denne stilfærdige Egn som et Eventyrslot. Den endnu større Hovedbygning „Rosvang“ havde han paabegyndt.

For Egnens Befolkning var det hele Udtørningsforetagende som et Eventyr. Og naar Helten deri, „ham selv“, Kaptajn Jagd, viste sig, enten kørende med Iltogsart eller hans imponerende Skikkelse viste sig til Fods, med Tjener i Hælene, inspicerende paa sin nyfødte fugtige Domæne, eller naar han som en Fyrste var omgivet af Forvaltere, Gæster og andre Tilrejsende, ragende op over dem alle, mens hans myndige, flydende Tale skar gennem alle andre Lyde, — ja, da var mangan en ved at dukke sig og folde Hænderne.

Store Skarer af Arbejdere fik Beskæftigelse, ikke alene

Danskere, men ogsaa fra Nabolandene strømmede Arbejdere til Sjørring Sø; der kom Svenskere og der kom Tyskere, ja endog Skotter, der om Søndagen lavede særlig op i Landskabet, naar de kom spaserende i deres mærkelige Nationaldragter og blæsende paa Sækkepibe. Desuden var der en hel Stab af Forvaltere, Opsynsmænd, Kreaturpassere, Faareschæfere o. m. a. Og der kom Sværme af Rejsende, Forretningsfolk o. s. v. Alt det ny og alle disse Mennesker skabte Liv, Røre og Afveksling i Eggen, men selvfølgelig ogsaa en Del Ubehageligheder og raa Optøjer.

Det var alt som et Eventyr. Og det var eventyrligt alt det, der ved Gravning af Kanaler og paa Søbunden kom for Dagens Lys.

I Heden fandtes ved Kanalgravning, nogle og tyve Fod under Jordoverfladen, en frugtbar Madjord med tydelige Spor af tidligere Vegetation og menneskelig Virksomhed. Et Sted fandt man, en Snes Fod nede i Jorden, et tidligere *Vandhul* med Dyndansamling i og en smuk *Stenøkse* samt en gammel *Egestamme*, haard og sort som Ibenholt.

Ved Gravning af Landkanalen nord for Jannerup kom man først gennem $1\frac{1}{2}$ Alen Ler, dernæst et 2 Alen tykt Tørvelag, og derunder fandtes en Samling sorte *Potter* af forskellig Størrelse.

Ca. 4—5 Alen under Søens Overflade var en Gravhøj, hvori fandtes *en Urne med brændte Ben*. Desuden fandtes i samme Dybde flere Steder Gangstier, et Sted Levninger af *et Stenhus*, et andet Sted *en brolagt Vej*, et tredje Sted *et Anlæg af Kampesten*, som nogle mente havde været benyttet til Baadehavn, og mange flere Mærkeligheder.

Man fandt ogsaa nord for Søen nogle forraadnede Rester af *Færgen*, som Bønderne til Herregaarden Raastrup (Rostrup) hentede Gødningskridt i. En Stormdag kunde Bønderne ikke ro den tungt ladede Baad mod Strømmen, og de lagde den saa for Anker ude paa Dybet og forlod den; men da de siden skulde bakse den over til Sydsiden, sank den. Onde Tunger vilde sige, at Bønderne „hjalp“ den til Hvile paa Søbunden. Flere Gange blev der gjort forgæves Forsøg paa at hæve den, navnlig naar der var tyk Is.

Engang fik man den ogsaa hævet op til Vandoverfladen, men da knak dens Tværbjælker, hvori Tailletougene vare fæstede, og — siden fik den Lov at ligge.

Op man ledte efter Guldkisten, som efter Sagnet var sunken i Søen, og hvis Hank (Ring) skulde være bleven indsat i Sjørring Kirkedør. Men der blev nok ingen Guld-kiste funden. Forresten findes lignende Sagn ogsaa andet Steds, og Sjørring har nok ikke Navn efter en saadan Ring, men formodentlig er Navnet oprindeligt „Sjørind“ (gammel-nordisk „Sævarenda“).

— — —

Det dybeste af Søen havde haft ca. 18 Fod Vand. Bunden i den godt 1600 Td. Ld. store Sø var for Størstedelen fedt og dybt Dynd, frit for svovlsure Salte. Efter kemisk Undersøgelse bestod Dyndet af:

Sand m. m. 49,₁₀.

Kulsur Kalk 22,₁₄.

Fugtighed 5.

Organiske og flygtige Bestande 23,₄₇, hvori Kvælstof 1,₁₂ % svarende til 1,₃₆ % Amoniak.

Tørlægningen af dette store og frugtbare Areal var af Kaptajn Jagd kløgt planlagt og udført hurtigt og forholdsvis billigt. Det syntes saaledes at skulle blive et meget rentabelt Foretagende, men Kaptajnens altfor kostbare Bygninger og maaske flere andre upraktiske Foretagender højnede Gælden i en foruroligende Grad. I 1863 skyldtes der paa den samlede Ejendom (efter Jagds eget Opgivende) 190,000 Rdl., men alene Egebaksandes Bygninger med Besætning og Inventar var takserede til over 90,000 Rdl.

Men da begyndte en Række af Uheld. Vi lader Jagd selv fortælle:

„— — jeg havde solgt min Fedebesætning af Kvæg og Faar til en engelsk Kreaturhandler til Udførsel i slagtet Tilstand, men denne Handel gik i Følge indløbende Begivenheder i England overstyr. Jeg reiste derpaa selv til Kiel og Hamborg og bestilte derfra pr. Telegram alle ledige Pladser paa de mellemgaaende Dampskibe til Kreaturerne Transport, indtil hele Partiet var overført; men næppe en

Uge efter tog Regeringen et af Dampskibene i sin Tjeneste til de da allerede paabegyndte Krigsrustninger, hvorved denne Transport umuliggjordes. I Slutningen af Høsten var dernæst indtraadt en saa vedholdende Regn i mit Hjem, som jeg aldrig før eller siden har oplevet, saa at vi indtil den 3. December ikke nogensinde havde 3 regnfrie Dage efter hinanden, hvorved jeg mistede hele mit andet Høset, der udelukkende var bestemt til Vinterfoder. Min under Opførelse værende store Stald paa Rosvang til over 300 Kreaturer, der ifølge meget strænge kontraktlige Bestemmelser skulde være færdig til 1. Oktober, forlodes af Haandværkerne ufuldført, da den voldsomme Regn umuliggjorde Arbejdet. Ligeledes Faarestalden, saa at mine 1200 Faar og hele den til Rosvang bestemte Besætning saavel som den til Udførsel bestemte Fedebesætning hverken havde Vinterfoder eller Staldrum. Samtidig begyndte Regeringen rask at indkalde Folk til Krigstjeneste, og da jeg uheldigvis havde lutter unge og kraftige Folk i min Tjeneste, saa forsvandt efterhaanden Overforvalter, Underforvalter, Lægefoged og hele den øvrige Stab, og samtidig med, at min sidste Medhjælper, Regnskabsfører Ferral, blev indkaldt, blev jeg selv i Begyndelsen af December angreben af en tyføs Feber, der omtrent 3 Maaneder fængslede mig til Sygelejet —.

Den tyske Schæfer drev omkring om Vinteren med Faareflokken, og „ved en Dag at drive Flokken paa Isen over et Dyb ved Rostrupholm, gik han igennem med hele Flokken og reddede med Nød og næppe Livet for sig selv og en mindre Del af Faarene — —“.

(Imellem ovenstaaende Linier vil man ogsaa kunne læse noget.)

Efter dette blev for Ejendommens Prioritetshavere en Komité udnævnt til at undersøge Forholdene, og disse Mænd udtalte sig i en Betænkning af 20. Juni 1864 meget rosende om Udtørringsarbejdet, den rige Vegetation, kulturelle og andre Arbejder, der var udført.

Om Søens rige Afgrøder kan man danne sig en Forestilling ved at høre, at der ved Avktion i 1864 blev budt

25 Rdl. pr. Td. Ld. alene for Eftersletten i Oktober (man tænke paa Risikoen og Vanskeligheden ved Bjergningen især paa denne Aarstid). Og i 1865 udlejedes betydelige Arealer for Sommeren til 50 Rdl. pr. Td. Ld. Siden bjergedes Græsset mest „paa Part“.

Men det var nu paa Hellingen med Kapt. Jagds Regering i Sjørring Sø. Det meste af Ejendommen overgik til et Aktieselskab, og Kaptajnen beholdt kun Egebaksande med et Par Hundrede Tdr. Land Tilliggende, som han dog ikke længe efter overdrog til Kammerherre Scavenius.

Kaptajn Jagd var en original, selvstændig og resolut Personlighed, der ikke lirkede sig frem, men hellere kastede end læmpede Hindringerne bort, der mødte ham. Selvfølgelig blev han forskellig bedømt, men dette hang for en stor Del sammen med hans offentlige Virksomhed som Politiker; men Omtalen af hans politiske og hans Embeds-Virksomhed ligger uden for denne Afhandlings Ramme.

De fleste Smaafolk betragtede ham som Egnens Velgører; han satte jo store Summer i Cirkulation og for en stor Del kom de de mange smaa Hjem til gode. Og hvad der end med Rette og Urette kunde bebrejdes ham, og hvor forbitrede end nogle var paa ham til Tider, saa maa det nok siges, at han var afholdt og navnlig beundret af Befolkningen i Almindelighed. Endnu den Dag i Dag har ældre Folk en udmærket Underholdning i at opfriske Minderne om de utallige, mærkelige og romantiske Tildragelser fra Sjørring Søes Udtørings-Periode.

— — —

Aktieselskabet „Sjørring Sø“ ansatte i 1867 *N. P. J. Buus* til Inspektør over Sø-Ejendommen (med Undtagelse af Egebaksande).

Buus var en støt og besindig Natur, stille og jævn i al sin Færd; men han var tillige kraftig og energisk, saa han fik meget udrettet. Foruden Kultivering og Driften af den store, i flere Henseender vanskelige og ejendommelige Sø-Ejendom, virkede han ogsaa meget udadtil med Mund og Pen for mere-tidssvarende og rentabel Mejeridrift, Kvægavl, Fodring m. m.

Efter Buus's Død 1886 blev *Joh. Leegaard* Inspektør over Ejendommen.

Ejendommen „Egebaksande“ ejes nu af dens tidligere Forpagter *J. P. Hansen*.

Det ligger i Sagens Natur, at Sjørring Søes Landbrug er noget for sig, og der hører selvfølgelig mere til for at drive disse saa rationelt, som Tilfældet er, end andre almindelige Landbrug. Der er derfor meget interessant ved disse Bedrifter, som ogsaa her kunde være Omtale værd, men det tilhører jo Nutiden, der ligger vaaben for alle, og de to driftige og ansete Mænd, Proprietær Hansen og Inspektør Leegaard, er vel kendt i vide Kredse.

Ja, mangt og mærkeligt er foregaaet i Sjørring Sø og Omegn i Fortid og Nutid.

Naar vi nu f. Eks. en Sommerdag ser ud over Sjørring Søes Arealer, hvor der for en Menneskealder siden stod indtil 9 Alen Vand, ser de udstrakte fede Enge med de Hundreder af velnærede Kreaturer, ser de frodige Korn- og Roemarker, de svulmende Græsafgrøder til Frøavl og Høslet, de herlige Plantager og de mange kolossale Bygninger, hvoraf en — opført af Leegaard — paa Færgeborg dækker et Areal af ca. 7000 □ Al. (ca. $\frac{1}{2}$ Td. Ld. g. M.), føler vi os imponerede. Men naar Blikket derefter dvæler ved de gamle Vikingers Borgvolde i Søen og de mange Kæmpehøje, der som en Krans ligger omkring den, da hænder det, at vi føler os end mere betaget ved Tanken om Fædrenes Færd og Stordaad, — og henfarne Slægters Folkeliv drager forbi vort indre Blik, indtil det længst tilbage kun skimtes som dunkle Skygger i Urtidens Taage.

En Gravplads fra den yngre Jernalder.

Af N. Sodborg.

OMTRENT midt imellem Vesløs St. og Tømmerby Holdeplads paa Thisted—Fjerritslev-Banen ligger tæt øst for Landevejen, som her gaar langs med Banelinien, et ejendommeligt Oldtidsminde, som tiltrækker sig alle forbigærendes Opmærksomhed, særlig ved de mange store Sten, der staar eller ligger spredte hen over Pladsen.

Det er en Gravplads fra Jernalderens sidste Tidsrum, Vikingetiden. Stedet blev i Sommeren 1881 undersøgt af Professorerne C. Engelhardt og Magnus Petersen. Prof. Engelhardt har i Aarbog for nordisk Oldkyndighed 1881 givet en interessant Beskrivelse over Gravpladsen, ligesom den ogsaa er omtalt i Museumsdirektør Sophus Müllers udmærkede Værk: Vor Oldtid.

Gravpladsen er beliggende paa Højstrup Hede, Tømmerby Sogn, og hører til Statens fredede Mindesmærker.

Skønt den Slags Begravelsespladser med Bautastene er ret sjældne i Danmark, har der dog en Fjerdingvej derfra, paa Øsløs Mark, været en lignende Gravplads, som her skal beskrives.

Paa Husmand Poul Pedersens Mark, Matr. Nr. 35a, Øsløs Sogn, findes nemlig faa Alen syd for nævnte Mands Hus en lynggroet Plads, ca. 120 Alen lang i Øst og Vest med en Bredde af ca. 50 Alen, hvorpaa der findes en Del Tuer og ganske lave Rundhøje.

Efter ældre Folks Beretning har Pladsen været større. Et højt Dige langs den sydlige Side af Pladsen har delt

den i to, men den syd for Diget liggende Del er nu opdyrket, og der findes ikke mere noget Spor af Grave.

I Poul Pedersens Havedige sidder der en Mængde store smukke Sten, der engang har staaet dels paa og dels mellem Tuerne som stolte Bautastene. En Del sidder ogsaa som Syldestene i de omliggende Huse.

Skønt der altsaa nu ikke findes en eneste Sten paa Pladsen, og denne saaledes har mistet sit ejendommeligste Præg, er en Del af Tuerne dog forbleven urørte, skønt et Par gamle Plovfurer bærer Vidne om, at Pladsen skulde have været opdyrket.

Da der nu igen var nogen Tale om Opdyrkning, fik Historisk Samfund for Thy og Hanherred af Ejeren beredvillig Tilladelse til at undersøge nogle af Tuerne.

Ved den første Undersøgelse d. 10. Oktbr. 1906 undersøgte først den største af de bevarede Rundhøje. Denne laa tæt op til Grøften, der gaar langs Diget mod Syd, og en Del af den var bortskaaret ved Gravningen af denne Grøft.

I denne Høj, der var ca. 3 Meter i Tversnit og 80 Centimeter høj, fandtes ca. 30 Centm. under Toppen af Højen en søndret Urne af grov Beskaffenhed.

Baade i og rundt om Urnen laa brændte Ben og Kul og Rester fra Ligbaalet. I alt dette fandtes 25 Perler, dels ensfarvede Glasperler af forskellig Form, de fleste af blaa Glas, dels Millefioriperler, d. v. s. flerfarvede Glasperler, tit i smukke Mønstre, Striber, Pletter, Zikzakbaand o. s. v. Endvidere en lille rørformet Bronceperle, et Brudstykke af en Jernkniv og en lille ubestemmelig Jernklump.

I en ganske lille Tue fandtes Bunden af en lille Urne med to Millefioriperler.

I det nordøstre Hjørne af Gravpladsen, tæt op til den Vej, der danner Østsiden, undersøgte en lille, lav og langagtig Høj, der indeholdt mellem brændte Ben og Rester fra Ligbaalet 16 blaa Glasperler af forskellig Form og 8 Millefioriperler. Desuden en tenformet Bronceperle og et Brudstykke af en Broncering med Ornamenten. Intet Spor af Urneskaar.

Fot. Ellemoe, Thisted.

Højpladsen ved Tømmerby.

I fire andre Tuer fandtes intet.

Ved en senere Undersøgelse i Sommeren 1907 fandtes i en Tue mellem enkelte Urneskaar og brændte Ben en ganske lille Broncenagle (af et Smykke) med afrundet Hoved, nydelig forarbejdet, samt en lille Bronzebøjle af et Smykke og et ubestemmeligt Jernstykke,

Alt det fundne er indlemmet i Museet i Thisted.

Flere af de største Høje viste sig at være undersøgte tidligere. Resterne af en langagtig Høj kan tyde paa, at denne har været omgivet af en Stensætning i Baadform, de saakaldte Skibssætninger, af hvilke der findes to paa Gravpladsen i Højstrup.

Det viser sig saaledes, at Gravpladsen her i Øsløs er i Overensstemmelse med den paa Højstrup Hede.

Rigtignok fandtes der ogsaa ubrændte Lig, men da Gravpladsen paa Øsløs Mark er meget forstyrret, er det ikke utænkeligt, at der tidligere har været Grave med ubrændte Lig.

Gravene stammer fra Jernalderens sidste Tidsrum, Vikingetiden, der spænder fra ca. Aar 800 efter Kr. Fds. til op imod Aar 1000, og man mener, at disse Grave er fra dette Tidsrums Slutning.

Denne Begravelsesmaade med smaa, lave Høje med Bautastene er iøvrigt ikke almindelig i Danmark; den findes særlig nord for Limfjorden og paa Bornholm.

Der rejser sig nu det Spørgsmaal: Hvorfra er denne ejendommelige Gravskik kommen? Har den fulgt Kulturstrømmens almindelige Løb fra Syd mod Nord eller er den af nordisk Rod?

Der er en Del, der tyder paa det sidste. Thi det har vist sig, at i de Dele af Norge og Sverig, som vender mod Nørrejylland, er denne Begravelsesmaade temmelig almindelig.

Man mener endvidere at kunne afgøre, at hvor man andet Steds i Danmark og Sønderjylland har truffet denne Gravskik, kan der spores svensk eller norsk Indflydelse eller Herredømme netop paa denne Tid.

Der er saaledes en Del, der taler for, at det er nordiske

Mænds og Kvinders Ben, som har fundet deres Hvilested paa Gravpladserne paa Øsløs Mark og Højstrup Hede.

De store Vige, nu Bygholm og Vesløs Vejler, som skærer sig op paa begge Sider af Halvøen Hannæs, har sikkert været lokkende Veje for disse Tiders Skibe. Herinde gik Bølgerne ikke saa høje, og her var maaske ogsaa Rigdom paa Fugle og Fisk.

Det kan derfor godt tænkes, at en større Skare af nordiske Vikinger kan have fundet saa stærkt Behag i disse Egne nord for Limfjorden, eller der kan have været andre Grunde til, at de har slaaet sig ned her for længere Tid.

Over hele Hannæs findes mange smukke Høje, hvorefter de fleste sikkert stammer fra Broncealderen, saa allerede i dette Tidsrum har Halvøen været stærkt befolket, og det er tænkeligt, at det samme har været Tilfældet op gennem Jernalderens skiftende Tider.

Desværre er jo de stolte Bautastene forsvundne fra Gravpladsen paa Øsløs Mark. Disse værdige Mindesmærker burde aldrig fjernes, men have Lov at staa og i deres tavse, indtrængende Sprog mane de henfarne Tider frem for os.

Det er ret interessant at se, hvad den norske Digter Peder Dass (død 1708) skriver om Bautastene i sit berømte Værk „Nordlands Trompet“, der udkom 1739, og hvori han beskriver sin Hjemstavn, Nordlands Amt.

Han skriver saaledes i sine ejendommelige, men fyndige Vers:

Paa Tjotøens dejlig' og drabelig' ø
Maa jeg mit poetiske pulver udstro,
Der findes oprettede Stene.

Som staaer over Jorden helt stejlede brat
Og er dog af menneskens hænder nedsat,
Hvad skal man om saadanne mene?

Nogle, skriver han, er saa store, at ti Heste ikke vilde kunne rokke dem fra deres Plads, og han fortsætter saa:

Jeg dømmes udaf min enfoldighed saa,
At saadanne Stener er plantet at staa
Til kjæmpers afmindelses ære.

Man lærer, at fordum var kjæmpernes sæd,
 Hvor de sig udvalgte Begravelsessted,
 Lod de monumenter oprette.

Paa det deres navnes lovværdig respect
 Hos den efterlevendes alder og slegt
 Ei skuld' af hukommelse sættes.

(Af Nordlands trompet af P. Dass ved A. Eriksen.)

Den Tid, hvorfra disse Grave stammer, har sikkert været en stærk og voldsom Brydningstid.

Den syd fra kommende nye Lære med de mildere Sæder og Skikke har maattet tage haarde Tag med den gamle nordiske og hedenske Kultur, der blev støttet i Kampen mod de frembrydende nye Ideer af Strømninger fra de andre nordiske Lande.

Dog maatte det gamle Hedenskab vige i Kampen, vige for Ansgars mægtige Vidnesbyrd om Guds Søn, og Evangeliet gik ogsaa tilsidst sin Sejersgang heroppe mod Nord. En ny Tid var i Frembrud.

Lidt om
Herregaarden Todbøl
 og dens Ejere.

Af **Severin Christensen**, Skjoldborg.

DYBT nede i en Dal, sydvest for Kallerup Kirke i Thy, laa det ældgamle, nu forsvundne Herresæde Todbøl. Egnen er bakket med store Sænkninger, omgivet af talrige sammenhængende Højdedrag, og langt ude mod Vest, hinsides den store Hundborg Mose, øjnes Vesterhavets hvidtoppede Klitrække.

Todbøl var gennem flere Aarhundreder en af de anseeligste Herregaarde i Thy, og i Aaret 1782 oprettedes et Stamhus med Todbøl som Herresæde, men denne Storhed varede kun kort, thi allerede 1799 fik Ejeren Tilladelse til at erstatte Stamhuset med en Fideikommiskapital, og Udstykningen tog saa straks sin Begyndelse.

Den gamle Borggaard var bygget paa en Forhøjning i den vestlige Del af et Engdrag, der som en Arm fra den store Mose strækker sig mod Sydøst ind mellem Kallerup i Snedsted Sogne. I dette Engdrag bugter en lille Bæk sig vestpaa tæt sønden om den hyggelige og velbyggede Bondegaard „Store Todbøl“, som nu ligger paa den gamle Borggaards Plads. Alle Bygninger er forsvundne eller ombyggede i Løbet af de sidste Hundrede Aar. Den tavlede Stenbro i Gaarden er nu den eneste Levning, der er tilbage fra Herregaardstiden. De gamle Volde og Grave omkring Borggaarden er ogsaa snart jævnedes eller tilgroede, og der

hvor Ladegaarden i sin Tid havde sin Plads, findes nu Thybanens Skinnevej samt den lille Station, som bærer Navnet Todbøl.

I.

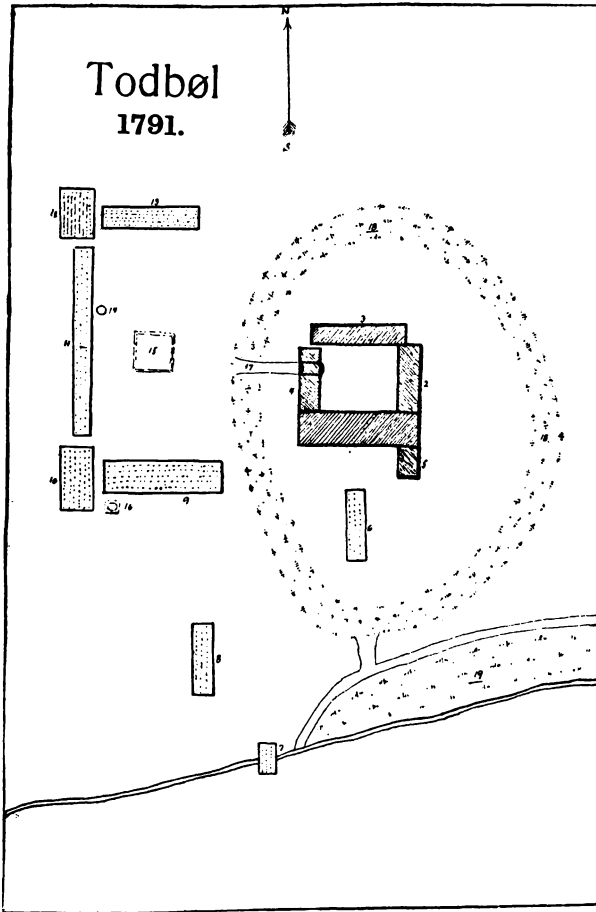
Hvorledes Herregaarden har set ud i tidligere Tid, særlig i det 17. og 18. Aarhundrede, fremgaar af en gammel Vurderingsforretning, der er nedskreven 1791, og som nu opbevares paa Statsarkivet i Viborg. Ved Hjælp af dette Dokument og tillige ved Opmaalinger paa Stedet, hvor Todbøl har ligget, er det lykkedes at konstruere et skematisk Rids af alle de forsvundne Bygninger, deres Størrelse og indbyrdes Beliggenhed. Da de fleste af Bygningerne ved den Tid (1791) var gamle og skrøbelige, havde de sikkert staaet i flere Hundrede Aar. Medfølgende Grundrids viser os derfor et ganske paalideligt Billede af det gamle Todbøl, saaledes som det maa have set ud i Herremandsvældens Glansperiode.

I Følge Beskrivelsen af 1791 bestod Borggaarden af fire Fløje, som var sammenbyggede i en Kvadrat. Bygningerne var opførte af Mur- og Bindingsværk og havde teglhængt Tag. Indkørselen til Gaarden foregik fra Vest, og Gravene kunde sættes under Vand ved Tilløb fra den lille Bæk, som løb forbi Gaarden.

Sønden og østen for Borggaarden laa Haven, hvori der fandtes et Lythus, opført af Egetømmer, og som blev vurderet til 21 Rdl.

Den søndre Fløj af Borggaarden var to Etager høj og maa betragtes som den egentlige Hovedbygning. Den var 56 Alen lang, og heri fandtes saavel Stuer som Kammere i stort Antal. I den østre Ende havde Køkkenet sin Plads. Denne store Bygning, der blev ombygget fire Aar efter, maa derfor i Aaret 1791 have været gammel. Den blev dog vurderet til 1920 Rdl.

Nordre Fløj, der var 45 Alen lang og kun en Etage høj, benyttedes som Bryggers og Tørvehus. Da den kun

Borggaarden:

1. Sdr. Fløj (toetages).	7. Mølle- & Møllehus.	14. Brønd.
2. Østre Fløj.	8. Smedie.	15. Mødding.
3. Nordre Fløj.	9. Lade.	16. Kalkhule.
4. Vestre Fløj.	10. Lade.	17. Indkørsel.
5. Kvist (Beliggenheden noget usikker).	11. Øksenhus.	18. Voldgrav.
6. Stald- og Kuskekm.	12. Lade.	19. Mølledam. } nu
	13. Heste- & Faarestld.	Eng.

blev ansat til en Værdi af 108 Rdl., maa den nærmest betegnes som faldefærdig. Den blev ombygget 1794.

Den østre Fløj var en Etage høj, 30 Alen lang og indrettet til Domestique (Tyende) Værelser og Borgstue. Værdi 420 Rdl.

Den vestre Fløj af Borggaarden var som foregaaende kun en Etage høj og $29\frac{1}{2}$ Alen lang. Tværs igennem Huset førte en Port, den eneste Adgang til Borggaarden. Sønden for Porten laa Herskabets daglige Værelser, og norden for Material- og Tørvehus. Værdien af dette Hus var 390 Rdl.

Fra søndre Fløj udgik mod Syd et Fløjhus, som var $14\frac{1}{8}$ Alen langt og indeholdt Havestue og Storstue. Værdi 480 Rdl.

Under dette Fløjhus og under 9 Fag af den søndre Fløj fandtes en stor Jordkælder, indrettet af ny faa Aar i Forvejen, og brugtes til Mejerilokale. Denne Jordkælder blev vurderet til 200 Rdl.

Sønden for Borggaarden laa en 35 Alen lang teglhængt Bygning, der benyttedes til Hestestald, Vognremisse og Kuskekammer. Værdi 360 Rdl.

Ved søndre Ende af sidstnævnte Hus var udbygget et Halvtag, $11\frac{1}{2}$ Alen langt. Værdi 40 Rdl.

Møllehuset laa sydfor Gaarden og var rimeligvis bygget tværs over Bækken. En Del nedrammede Egepæle ses endnu paa dette Sted. Huset var 15 Alen langt, opført af Ege- og Fyrretømmer med murede Vægge og Straatag. Halvdelen af Huset var bygget 1791. Mølleværket var sat til 300 Rdl., med Huset til 510 Rdl.

En Bygning sønden for Ladegaarden, $32\frac{3}{4}$ Alen lang, opført af Fyrretømmer, dels med murede og dels med lerklinede Vægge og Straatag, benyttedes som Smedie, Vognhus og Møllestald. Værdi 84 Rdl.

Ladegaarden laa vest for Borggaarden, saaledes som Tegningen viser, og bestod af 3 Lader og 2 Staldbygninger. Disse Bygninger havde alle murede Vægge og Straatag.

Søndre Lade var $57\frac{1}{2}$ Alen lang og bygget af Egetømmer. Værdi 420 Rdl.

Ved vestre Ende af denne Lade laa en anden Lade, der var bygget af ny faa Aar i Forvejen. Den havde en Længde af 32 Alen og var opført af Fyrretømmer. Værdi 720 Rdl. Denne Lade blev siden flyttet og danner nu den vestlige Halvdel af Gaarden „Store Todbøl“s Ladebygning.

Vestre Fløj af Ladegaarden var $88\frac{3}{4}$ Alen lang og benyttedes som Øksenhus. Tømmeret var af Fyr og Eg. Værdi 990 Rdl.

Ved Nordenden af Øksenhuset laa den tredje Lade, der var opført af Fyr- og Egetømmer. Den var 25 Alen lang og havde en Værdi af 300 Rdl.

Nordre Fløj, $47\frac{1}{2}$ Alen lang, bygget af Fyr og Eg, benyttedes som Stald og Faaresti, og var ansat til en Værdi af 570 Rdl.

Inde i Ladegaarden laa den store Mødding, og tæt op til Øksenhuset fandtes Brøndene, der sandsynligvis modtog et rigeligt Tilløb fra Møddingen; men i gamle Dage betød dette ikke ret meget, en lille Tyfusepidemi engang imellem stammede maaske nok herfra, dog dertil blev der ikke taget synderligt Hensyn.

Endelig har man i Huskrogen sydfor de to søndre Lader fundet en meget stor overdækket Kalkkule, som indeholdt mange Tønder Kalk. Vel sagtens en Levning fra et i Fortiden afbrudt eller forstyrret Byggearbejde.

Faa Aar efter, 1794 og 95, skete der en gennemgribende Forandring med Borggaardens Bygninger. Det nordre Fløjhus blev ombygget 1794. Længden blev nu 52 Alen, og Bredden er opgivet til 13 Alen. Bygningsmateriellet var Egebindingsværk, Tegltag og tavlet Mur. Dette Hus var indrettet til Sterstue, Gæstekammer, to Forstuer, Dagligstue, Ammestue, Sovekammer, Køkken, Spisekammer, Fadebur, Folkestue og Bryggers. Paa Loftet fandtes to Værelser, indrettede som Gæstekamre. Beboelsesværelserne var malede og havde gibside Vægge. I Bygningen fandtes 3 Skorstene, 4 enetages Vindovne og 4 Bilæggerovne samt 2 indmurede Kobberkedler, hvoraf den ene kunde rumme 1 Td., den anden $\frac{1}{2}$ Td. Denne Bygning blev vurderet til 2310 Rdl., og den beboedes af Herregaardsforpagteren med Familie.

I Køkkenet stod til for faa Aar siden en Jernstang, hvori Aarstallet 1793 var indhugget. Det er væsentlig den samme Bygning, som den Dag i Dag er Stuehus i „Store Todbøl“.

Søndre Fløj, den store toetages Bygning, blev ombygget i Aaret 1795. Den ny Bygning var kun en Etage høj, 52 Alen lang, 13 Alen bred og opført af lignende Materiale som nordre Fløj. Heri fandtes en Forstue, en Storstue, en Dagligstue, et Sovekammer, et Gæstekammer, Køkken, Spisekammer, Fadebur og Pulterkammer samt Jordkælder under 10 Fag og to Ovenkamre. Værelserne havde gibside Vægge, Døre og Lofter var malede. I Bygningen fandtes tre Skorstene, tre Vindovne og to Bilæggerovne. Værdi 2520 Rdl. Denne Bygning blev faa Aar efter nedbrudt og bortflyttet, maaske til Irup, thi da Ejeren i Aaret 1800 solgte Gaarden, forbeholdt han sig Ret til uhindret at nedbryde og bortføre det søndre Hus i Borggaarden.

II.

Den sidste adelige Ejer af Todbøl boede ikke paa Gaarden, hvorfor Værelserne i søndre Fløj paa hans Tid tildels var ubeboede, men der fandtes dog en Del Møbler, Sengeklæder og andet Husgeraad, som sandsynligvis stammede fra tidligere Ejere og var meget gammelt. I Aaret 1798 lod Ejeren alle Møblerne og det løse Inventar optælle og beskrive, men det viste sig, at en stor Del af Møblerne var ubrugelige; og der klagedes over, at Sengeklæderne ikke kunde bevares for Mus og andet Utøj.

Møblementet og Inventariet i søndre Fløjhus var følgende:

I Storstuen: 1 Thebord indlagt med Sten. 6 Stole med udstoppede Sæder og tavlet Betræk. 4 Stole med Lædersæder. 1 gl. Skilderi.

I Dagligstuen: 1 Egebord paa Fod. 7 gl. Læderstole med Guldlæders Betræk.

I Sovekammeret: 2 store Spejle med forgyldt Ramme. 1 mindre do. 1 Skærmbræt.

Paa det vestre Loftskammer: 3 Stole med Lædersæde. 1 grønt Stolpesengested med prikket Sirtses Gardin og 2 Krølhaarsmadrasser, den mindste til at lægge under Hovedet. 1 rødmalet Stolpesengested med rødt Omhæng og en gl. Hømadras. \

I disse to Senge fandtes en Del Sengeklæder: 2 Skinddyner, 3 blaastribede Bolsters Underdyner, 2 rødstribede Underdyner, 1 Sirtses Overdyne med Dun, 1 tavlet Overdyne med Dun, 1 stribet Kartuns Overdyne med Dun, 3 Hovedpuder med Dun, 2 rødstribede Bolsters Hovedpuder, 1 mindre Hovedpude, 1 lang blaastribet Olmerdugs Hovedpude og 2 korte rødstribede Hovedpuder.

Efter Tidens Skik skulde Sengene være velforsynede med Klæder, men her er ogsaa paa de to Senge ialt 10 Dyrer og 11 Puder foruden Madrasserne, der vel nok dengang som nu blev anbragt i Bunden af Sengene.

Paa det østre Loftskammer: 1 stort firkantet Bord paa Fod. 1 lille firkantet Bord. 4 Læderstole. 2 gl. Stole med Plysch Betræk. 1 Seng med 6 Dyrer og 15 Puder, deriblandt 2 Skinddyner og 1 Skindpude. 1 Seng med 2 Dyrer og 5 Puder.

I Skyttens Kammer: 1 Fyrrebord paa Fod. 3 gl. Læderstole. 1 gl. Boghylde.

I det store Kammer nærmest ved Dagligstuen: 1 stort rundt Slagbord. 5 Lænestole med Guldlæders Betræk. 1 Ottedags Stueur i Hus. 1 rundt Spejl med sort Ramme. Hvide Gardiner.

Forøvrigt var der kun faa Møbler i de forskellige Værelser. Det meste har vel sagtens været ført bort.

Bryggers og Fadebursudstyret synes dog at have været mere fuldstændigt. Det ser ud, som om blot de kostbareste Stykker af Sølv har været ført bort.

I Bryggerset opbevaredes Kar, Baljer, Deinekær, Stripper og Spande. 50 Mælkebøtter, 8 Malkespande, 5 Saaer, 2 Ostebaljer og 2 Kærner, den ene med Gyngeværk.

I Fadeburet stod tre store Skabe, hvoraf de to var fyldt med en Mængde Husgeraad. I det ene Skab opbevaredes Dækketøj, Lagner og forskellige andre Genstande.

Der var 8 Bordduge og 30 Hørgarns Servietter, 1 Blaargarns Dug og 18 Servietter, 4 Folkeduge, 14 Haandklæder, 15 Lagner og 24 Pudevaar samt flere andre Ting.

Et stort sortmalet Skab paa Fod indeholdt: 12 Par pletterede Knive og Gafler, 1 Sølv Sukkerbøsse, 6 Sølv Spiseskeer, 5 Sølv Theskeer. 1 Par Forskæreknive med Hornskafter samt en Mængde Stentøj, Kopper, Tallerkener, Glas, Skaaler og Kander.

Det tredje Skab (Spiseriskabet) var tomt. I Rækker under Loftet var anbragt en Del Stentøj, ialt 109 Tallerkener og 17 Fade, samt 10 Fade og 63 Tallerkener af Tin. Desuden fandtes i Fadeburet en Del Gryder og Kedler af Kobber, Former, Pander, 2 Thekedler, 1 Themaskinc, 1 Vaffeljern, 1 Messing Fyrbækken, 1 4 Lispunds Jernbismær, 2 Stegespid, 1 Kaffekværn o. s. v.

I Køkkenet stod 1 Rulle med Stokke og 2 Slagborde. Gennem Huset gik en lang Gang, og deri stod en Brandsprøjte med Læderslanger. Hertil hørte 12 Spande, 1 lang Stige og 2 Brandhager.

Endvidere nævnes to Kamre, Malerkamret og Mælkekamret, der vistnok begge var indrettede i den store Kælder.

III.

I det 13. og 14. Aarhundrede ejedes Todbøl af den danske Adelslægt *Glob*. Derefter kom den i de børglumske Bispers Besiddelse, men kort efter Reformationen var det Slægten *Høg*, som fik Gaarden i Eje, og den sidste *Høg* døde 1659. I Vendelbo Stifts Historie nævnes der Aar 1555 en *Fru Berte til Todbøl*, som havde købt Kallerup Degneboel og flere Ejendomme i Thy. Hvem denne Frue er, vides ikke, thi hos Trap (sidste Udgave) anføres *Enevold Stygge* som Ejer af Todbøl 1526, og det var hans Datter, Anne Stygge, som giftede sig med *Jørgen Høg* og bragte ham Gaarden i Medgift. *Jørgen Høg* døde 1589. Dennes Søn *Christen Høg* omtales 1603 eller 04, da han

Pinsedag blev overfalden, sandsynligvis af adelige Voldsmænd, ved Sebbersund Færgested. Af Bødepengene, som han modtog i Erstatning for den lidte Tort, skænkede han 400 Rdl. til Thisted Latinskole og 100 Rdl. til Kallerup Kirke. Den 22. Juli 1593 indgik han Ægteskab med Anne Ovesdatter Skram til Hammergaard, hvorved Chr. Høg ogsaa kom i Besiddelse af denne Gaard. Anne Skram døde 1631. Hvornaar Chr. Høg er afgaaet ved Døden, vides ikke, men han levede endnu 1634. Begge er begravede i Snedsted Kirke, men Gravstederne er forlængst forsvundne.

Chr. Høg efterlod sig to Sønner, Ove og Jørgen. Ove Høg var født i Aaret 1598. Kun 21 Aar gl. blev han optaget som Studiosus ved Universitetet i Leyden, hvor han rimeligvis opholdt sig i tre Aar. Efter at have været Sekretær i Kancelliet fra 1622 -25 blev han Agent i Sverig under de vanskelige Forhold, som indtraf for Danmark, da Chr. IV drog ned til Tyskland for at hjælpe Protestanterne i Kampen mod Kejseren. 1627 blev Ove Høg Rentemester og fik Romsdalen som Len, udnævntes samme Aar til Krigskommissær i den tyske Krig, men døde allerede den 19de Januar 1628 kun 30 Aar gl. og ligger begravet i Nikolaj Kirke i København.

Den anden Søn var *Jørgen Høg*. Hans Fødselsaar kendes ikke, men 1633 nævnes han som Kornet, en Stilling, der svarer til yngste Løjtnant ved en Eskadron. Samme Aar blev han gift med Margrete Mogensdatter Gøye, men da hun døde snart, giftede han sig anden Gang med Regitze Vernersdatter Parsberg, der var født 1612, og som overlevede ham i ti Aar. Hun ægtede senere Erik Høg til Bjørnsholm og døde 1666. Jørgen Høg ejede foruden Todbøl tillige Bailumgaard i Salling og Hammergaard, hvilken sidste han sandsynligvis havde arvet efter sin afdøde Moder, Fru Anne Skram. Han døde i Aaret 1656 og blev begravet i Viborg Domkirke den 1. Avgust s. A.

Jørgen Høg havde kun to Børn, en Søn og en Datter. Datteren Anne døde ung, og Sønnen *Mogens Høg* nævnes som Slægtens sidste Skud. Han var Krigsmand og kæmpede først i fremmede Lande. I et Slag nede i Tyskland

mistede han sin venstre Haand, men beholdt dog denne Gang Livet. Under Svenskekrigen 1657—60 hørte han til det „lovlige Kruses“ Regiment og var Oberstvagtmester til Hest. Han blev dødelig saaret i Kampen ved Nyborg den 14. Novbr. 1659. I den gamle Kirkebog staar anført, at „Mogens Høg til Todbøl døde paa den femte Dag efter, at han var dødelig saaret i Striden mod Rigets Fjender.“ Til denne Meddelelse har Præsten i Skjoldborg senere føjet det paa den Tid sædvanlige fromme Ønske over den afdøde: „Gud giffuer hannem med alle sine Udvalgte en gledelig och ærefuld Opstandelse paa den store Dag (Christi Aabenbarelsesdag).“ Hans Lig blev ført til Familiegravstedet i Viborg Domkirke.

Mogens Høg døde ugift, men efterlod sig desuagtet en Søn, som dog først blev født ca. $\frac{1}{2}$ Aar efter hans Død. Den 16. Maj 1660 fødte nemlig en Fadeburspige paa Todbøl ved Navn Anne Eriksdatter en Søn, som efter Tidens Sædvane blev døbt næste Dag i Kallerup Kirke og fik i Daaben Navnet Jørgen, sandsynligvis efter den gamle Herremand Jørgen Høg. Som Barnefader skyldte hun velbaarne Hr. Mogens Høg til Todbøl, og da denne var død og begravet, fremkom han ikke med nogen Indsigelse mod Rigtigheden af Pigens Paastand. Ved Daaben stod en Løjtnant, hvis Regiment var indkvarteret i Snejstrup, og en Franskmand, Ami Lappelud, Faddere til Anne Eriksdatters Barn. Kort Tid efter maatte Anne bøde for sin Forseelse ved at staa aabenbar Skrifte i Kallerup Kirke, og Aaret efter, den 11. April 1661, stod Anna Eriksdatter igen aabenbar Skrifte, men denne Gang havde hun Selskab, thi Franskmanden Ami Lappelud maatte dele Skammen med hende. Fem Dage senere, den 16. April, viedes Ami Mich. Lappelud og Anne Eriksdatter fra Odense i Kallerup Kirke. De havde begge tjent hos Mogens Høg paa Todbøl. Man aner ikke straks, hvorfor de saa kort før deres Bryllupskulde stilles i Gabestokken, men Kirkebogen udviser, at den 23. Juni s. A. fik dette Ægtepar et Drengbarn døbt i Kallerup Kirke med Navnet Daniel. Præsten, som dengang var bleven Provst, har været saa nidkær i Udøvelsen

af de kirkelige Straffe, at Brudeparret nødvendigvis maatte sone deres Synder, inden de kunde indtræde i den hellige Ægtestand. Hermed er saa den fynske Piges og den franske Tjeners Saga ude. Den gamle Kirkebog melder ikke mere om dem. Et usikkert Rygte fortæller, at der endnu findes levende Efterkommere af Mogens Høgs og Anne Eriksdatters Søn Jørgen.

1662 købte *Valdemar Skram*, en Fætter til Jørgen Høg, Todbøl, men skødede den allerede 1675 til *Otto Skram*, der igen 1682 (eller 1680) solgte Gaarden til Assessor *Lauritz Foss*, Forstander for Sorø Skole. Den daværende Præst i Skjoldborg, Jens Paaske, beklager sig over denne Ejer af Todbøl, fordi han ikke vilde yde de sædvanlige 6—8 Tdr. Korn aarlig til Præstekaldet, men kun betalte Offeret, der var 3 Sldr. til hver Højtid. Foss solgte Todbøl 1698 til *Enevold Berregaard*, Borgmester i Thisted og Ejer af Kjølbysgaard. Tre Aar efter (1701) solgte han Todbøl til *Anne Lauritzdatter*, som giftede sig med *Bertel Langballe* til Nebel i Vester Vandet Sogn. Bertel Langballe solgte igen Todbøl 1706 til Oberstløjtnant *Erik Zacharias von Kahlen*, der allerede 1689 nævnes som Ejer af Vesløgsgaard paa Hannæs. Præsten i Øsløs, Hr. Steenstrup, omtaler i sin Indberetning fra 1690 Zacharias v. Kahlen som en overmaade godgørende Mand. I Løbet af et Aar havde han givet Præsten 4 Tdr. Rug og 4 Tdr. Byg samt ofret ialt 12 Rdl. i Penge, hvilket i Forhold til Tidens almindelige Fattigdom maa anses for et meget stort Offer. Hr. Zacharias v. Kahlen boede paa Todbøl i 20 Aar, men var meget fattig, havde en stor Gæld og døde, 79 Aar gl., den 13. Febr. 1726. Han blev begravet sønden for Alteret i Skjoldborg Kirke, hvor hans Ligsten endnu ses indmuret i Korets søndre Væg. Et Sagn beretter, at han paa Grund af fortvivlede økonomiske Omstændigheder berøvede sig selv Livet; Præsten i Skjoldborg, Fr. Langebeck, har ogsaa i Kirkebogen tilføjet paa Latin, at han blev begravet uden Ceremonier, hvilken Oplysning synes at bekræfte Sagnets Rigtighed. Men Herren til Todbøl blev alligevel begravet inde i Kirken ved Siden af Alteret. Havde det været en

simpel Mand, som havde undlivet sig selv, vilde hans Legeme næppe engang have faaet Lov til at komme i indviet Jord.

Efter v. Kahlens Død brød Uvejret løs over hans Enke Marthe Sabine Claudi. Hun blev straks erklæret fallit, og Gaarden solgtes ved Auktion til Kammerraad *Claus Caspergaard*, Amtsforvalter over Dueholm, Ørum og Vestervig Amter. I Aaret 1740 oprettede denne Ejer af Todbøl og hans Hustru Marie Dorthea Thomasdatter et Legat for fire fattige Gaardmandsenker, i hvilken Anledning der blev opført et Hus øst for Skjoldborg Kirke til Beboelse for Enkerne, og til deres Underhold henlagdes Kongetienden af Skjoldborg Sogn, 80 Tdr. Byg aarlig. Værdien af disse 80 Tdr. Byg var i Følge de sidste ti Aars Kapitelstakst kun 80 Rdl., hvorfor det bestemtes i Legatfundatsen, at „saafremt Todbøls Ejere skulde vorde til Sinds at oppebærge Tienden paa Kjærven, da skulde de aarlig svare 80 Rdl. til Hospitalet“. De Todbøl Herremænd blev dog snart til Sinds at beholde Kornet, thi da Kapitelstaksterne steg hurtigt i de følgende Aar, saa betalte det sig godt at yde de 80 Rdl. aarlig fremfor de 80 Tdr. Byg.

Legatfundatsen, hvis kongelige Konfirmation regnes fra den 23. Decbr. 1740, er et løjerligt gammelt Aktstykke, hvori der gennem mange Omsvøb og megen gudelig Tale omsider naas frem til, hvad Sagen drejer sig om.

I Fundatsens 4. Post foreholdes i tre Artikler de fire fattige Lemmer, hvorledes deres indbyrdes Levemaade bør være:

„1. Artikel: Samdrægtigen og med Andagt holdes Morgen og Aften gudelig Sang og andægtig Bøn, og den, som er mest bekvem, at forrette Bønnen.

2. Artikel: Siden Hospitalet ligger næst op til Kirken, da, saalænge de er gangføre og have deres Helbred, flittigen søge Guds Hus de ordinære Søndage, andre Helligdage og Bededage.

3. Artikel: a) I Henseende til deres Adfærd og Omgængselen i Hospitalet indbyrdes imellem sig leve kærlig, fredelig og forligelig, og den sundere at gaa den svagere

til Haande og Hjælp, og b) enhver for sig at holde dem skikkelig og rent, baade med Hensyn til dem selv og deres Klæder samt deres Værelse, samt for alting omgaas forsigtig med Ild og Lys.

Disse Artikler have enhver for sig nøje at iagttage og holde sig dem efterrettelig. Skulde nogen forse sig derimod, da skal, hvis Brøde bevislig befindes og ikke efter første og anden Advarsel og Formaning kendelig retter og bedrer sig, straks udsættes og en anden efter vores Gods eragtende indtages.“

Fundatsen slutter med et kraftigt Opraab til de kommende Slægter saalydende:

„Naar vi og vores ikke mere er til, men uddøde, da forbliver dette Hospital og tillagte Kongetiendes Indkomst, saa længe Verden staar, ved Todbøl Gods, og for denne Stiftelse kræver og forlanger vi og vores ej andet til Erkendtlighed af Todbøl Ejere, Mand efter Mand, som heraf nyder godt for deres Gods, skal være forpligtet til i alle Maader at holde sig foregaaende Poster efterrettelig, holde Hospitalet vedlige og besørge de fattiges (Begravelse?), deres tillagte Portioner rigtig at betale og i alt dermed bruger retfærdig Omgang, som de i sin Tid paa den store Doms Dag (for) den højeste Gud med en usaaret Samvitighed agter at (fremtræde) og for Alverden viser det.“

Faa Aar efter, rimeligvis 1743, da Caspergaard fyldte sit 70. Aar, forfattede Præsten i Skjoldborg, den berygtede Ole Kam eller Oluf Kamp, et Digt til hans Ære. Dette Digt, der minder noget om Wadskjærs peblende Blodopkog til Kong Chr. VI, er bleven bevaret af Todbøls nuværende Ejer og lyder i sin indsmigrende og højtravende Pathos saaledes:

„Til skyldig Tak, til taknemlig Erindring for alt beviste Godt og for enhver Velgerning ofres disse faa Linjer til velædle og velbyrdige Claus Caspergaard, Herre til Todbøl, Hans Kongelige Majestæts Kammerraad, desuden Amtsfor-

valter over Vestervig og Duholm Amter, hans Geburtsdag den 12. Februar (1743), da han indtræder i sit 70. Aar. Af hans højforbundne Tjener:

Hr. Kammerraad! Han nu syv Gange ti Aar regner udi sit Livets Løb, da Almanakken tegner i Dag den tolvte Dag i Blidemaanden; det syv Gange ti Aars Tal er og fra Himmelen. Det Tal fra Himmelen er og blandt de fuldkommendes, Fuldkommenheden maa fra Himlen og sendes, og dersom Jorden har vel nogen, som der maa udaf Fuldkommenheden faa Præg og Stempel paa, da drister jeg mig til Hr. Caspergaard at nævne. Om blege Avind end vil briste slet og revne, en Mand, hvis Elv i tusind Strømme gaar, hvis Ros skal derfor staa til Evighedens Aar. Hans Ære og hans Dyd jeg tit i Tanker vejer og ofte tænker paa det gode, som han ejer, men naar jeg Facit gør, befindes han ej faar saa megen Ære, at hans Dyd jo Vægten staar. Hans Hjerte fuldt af Ynk, hans Øje fuldt af Naade, hans Haand er fuld af Hjælp til manges Gavn og Baade, han staar som udi Brand af Kærlighedens Ild og mod de trængende er mere end som mild. Som Solen, naar den højt paa Himlens hvalte Bue rundcirklet gaar udi sin Himmelfgang og Stue har alle nok udi, at den sit Lys udslaar til Stjernerne, som der ved hendes Side gaar, men og den dybe Jord, den ringe Dal og Tue fornemmer hendes Kraft og hendes Lys kan skue, saa ligeledes jeg Hr. Caspergaard anser mod fattig Lazarus, som naadig sig beter, det Skjoldborg vidne kan, hvor Hospitalets Lemmer hans Navns Berømmelse i evigt ikke glemmer, han har bygt der et Hus for fire Lemmer, men Gud bygger ham et Hus igen i Himmelen. Min Pen den vilde vel paa min og Skjoldborg Vegne for Efterkommerne og for al Verden tegne med gyldne Tal og Tak al hans Goddædighed, som hele Thyboland med mig fuldkommen ved, men ak! min skjældre Pen ved ej, hvad den vil gøre, den famler ved hvert Ord, som den vil her fremføre, dens Saft er alt for svag, min Pensel er for slet, at ret fuldkommen kan afskildre hans Portræt; men som et Gedchaar blev ofret af en Stakkel

i forstum Israel til Herrens Tabernakel,
 og som hin Bonde, der bar frem en Haandfuld Vand
 til den, som ejede det ganske hele Land,
 saa vil jeg, som jeg kan i Dag og her fremtræde
 for min Hr. Kammerraad med Hjertet fuldt af Glæde
 og ofre hannem Tak, med at Gud selv
 vil lønne ham for hans Godheds rige Elv.
 Saalænge som der er en Bibel i vor Kirke,
 saalænge Præsten skal Guds Lære der udvirke,
 saalænge som der er den haarde Kamp og Sten
 i Hospitalets Mur til Ly for arme Ben,
 saalænge Skjoldborg By skal have Mark og Enge,
 vil Eftermanden og hans Rygte vidt forlænge,
 og vi, som leve nu, hans Rygte vidt forlænge vil,
 at længe spare ham endnu fra Dødens Land, det bede
 vi vor Gud, du altid Gud vil hans Skjold og Borg vist blive,
 naar Gud sin Vingaardsmand skal Løn for Arbejd give,
 i hvilket Haab jeg nu min Pen nedlægge vil,
 og endelig tilsidst et Suk kun vil fremsætte:
 Tak, høje Himmelgud! som Caspergaard beklæder
 med Ære og med Gods, hvorved sig Skjoldborg glæder,
 men først og sidst den, som hans Godhed kender,
 hans Tjenere, som er tillige Skjoldborg Præst.“

Caspergaard blev adlet 1748 og fik Titel af Justitsraad. Aaret efter døde han, 76 Aar gl., og blev begravet i Skjoldborg Kirke, hvor han (i Følge Danske Atlas) havde indrettet sig en muret Begravelse, der dog forlængst er borte. Hans førnævnte Hustru, Marie Dorthea Thomasdatter, døde 1744, kun 42 Aar gl.

Efter Caspergaards Død blev hans Søn, der ogsaa hed *Claus Caspergaard* og var Kammerjunker, Ejer af Todbøl, men han har sikkert ikke selv boet paa Gaarden, thi samme Aar (1749) bortforpantede han det hele til Amtsfuldmægtig *Niels Sorrensen* af Thisted, som saa administrerede Godset indtil sin Død 1763. Niels Sorrensen, der stiftede et Legat for Skoleholderen i Kallerup, er begravet i Kallerup Kirke, hvor der ved Korets Nordvæg er rejst en smuk Ligsten til Minde om ham. Denne Ligsten er forsynet med en ejendommelig, udførlig Indskription, næsten en hel Ligpræken, der lyder saaledes:

„Herunder hviler i et ærefuldt Opstandelsessaab den forkrænkelige Del af velædle Signr. Niels Sorrensen, forhen Forvalter og Forpagter paa Thodbøll, som ved en lyksalig Fødsel af christelige, velfornemme og høyaagtede Ægte Forældre paa Ostrup nød Indgang til Verden den 5. Oktobris 1697 og ved en salig Igjenfødsel formedelst den høyhellige Daab nød Indgang til Guds Naades og de Helliges Samfund Dom. post. Trin. samme Aar. Han nød en lyksalig Opdragelse, først i Forældres Hus til han var 11 Aar, siden hos sin Morbroder velædle og velbyrdige Hr. Krigs- og Landkommis. og Amtsforvalter Spørring i Aarhus til han var 26 Aar. Fra 1723 til 1725 forestod han Fuldmægtigtjenesten ved Randers Amtstue, da han tiltraadte Fuldmægtigtjenesten ved Thisted Amtstue og continuerte samme i 24 Aar. Anno 1749 fik han Thodbøll Gaard og Gods under Administration, som vedvarede til 13. Martii 1763, da han sammesteds ved en salig Død blev som en tro og berømmelig Tjener, baade for Gud og Menneskene, afskediget og indgik til den himmelske Herres Glæde i hans Alders 66. Aar.

Ved Troskab, Flittighed
 fortæredes hans Kræfter,
 til Døden lædret ned
 hans Liv, men han lod efter,
 hans Dyds Amindelse
 med Ære til enhver,
 som er ret dømmende
 og haver Dyden kjær.
 Hans Tjeneste er endt,
 hans Regnskab er clareret,
 hans Sjæl er himmelhent
 og i Guds Aasyn glædet.
 Hans Aske hviler her, hans Ære, Rygte maa
 ej dø, men være kjær hos store og hos smaa;
 hans Levnets Timeglas er ærefuldt udrunden,
 han har i Liv og Død al Modstand overvunden.
 Her skal (hans) Ære, Navn i Marmor printet staa
 til Himlens Poli to hverandres Punkter 'naa.“

Samme Aar som Niels Sorrensen døde, solgte den unge

Caspergaard Godset til Løjtnant *Andreas Sommer*, som faa Aar efter døde af en tærende Sygdom, kun 39 Aar gl., og blev begravet i Skjoldborg Kirke den 9. Juni 1768.

Løjtnant Sommers Fader, Commerceraad *Niels Sommer*, overtog saa Godset efter Sønnens Død, og oprettede 1782 Stamhuset Todbøl med ialt 561 Tdr. Hartkorn. Han døde, 86 $\frac{1}{4}$ Aar gl., paa Todbøl den 21. Februar 1786, og hans velbyrdige Lig blev den 19. Marts s. A. hensat i Todbøl aabne Begravelse i Skjoldborg Kirke.

Den sidste velbyrdige Herre af Todbøl var *Peter Severin Fønss* til Grevskabet Løvenholm og Hevringholm etc., kongelig Majestæts Kammerherre, Generalkrigskommissær, Oberst, virkelig Justitsraad, Amtmand og Landsdommer i Nørre Jylland.

Han var en saare mægtig og virksom Mand og levede i den heldige Tidsperiode, der indtraf for Danmark i Slutningen af det 18. Hundredeaar; men saa snart Tiderne viste Tegn til Ugunst, skyndte han sig med at sælge og uparcellere sine mange Ejendomme. Til Stamhuset Todbøl knyttede han i Aaret 1793 Boddumbisgaard i Boddum Sogn, men allerede i 1799 fik han kongelig Bevilling til at erstatte Stamhuset med en Fideikommiskapital, og nu begyndte Udstykingen af de mange Ejendomme. Den 11. Januar 1800 solgte han Hovedgaarden Todbøl med 19 Tdr. 7 Skpr. Hartkorn for 12,300 Rdl. Courant til et Konsortium paa fem Mænd fra Hundborg, deriblandt Todbøls senere Eneejer Jens Christensen Harkjær. Fønss forbeholdt sig dog fire Tørveskifter og det søndre Hus i Borggaarden med Ret til uhindret at nedbryde og bortføre samme inden to Aar fra Dato. Endvidere beholdt han Skjoldborg Sogns Kongetiende og Todbøl Hospital. Det er sandsynligvis ham, der har fundet paa at tage Tienden paa Kjærven og saa give 80 Rdl. til de fattige Enker om Aaret. Ellers var der ingen Grund til, at han ved Gaardens Salg forbeholdt sig Tienden og Hospitalet, hvis der intet havde været at tjene derved, men han har ogsaa i Følge de gamles Beretning været en dreven Forretningsmand. Kongetienden solgte han saa siden til en Del af Skjoldborg Sogns Be-

boere, efter Sigende for 5300 Rdl. Af dette Beløb deponeeredes der 2000 Rdl., for at de 80 Rdl. aarlig til Todbøl Hospital kunde tilvejebringes, og de øvrige 3300 Rdl. puttede Hr. Fønss vel sagtens i sin egen Lomme. Der siges endvidere, at da der blev anlagt Sag mod ham, tabte han ved Underretten, men vandt ved Overretten; han var jo Landsdommer over Nørre Jylland. Det var ogsaa ham, der i Aaret 1790, da Skjoldborg Kirke var bleven brøstfældig, fik kongelig Tilladelse til at tage Blytaget af Kirken og erstatte det med et Tegltag. Samme Aar fremkom en Klage fra Beboerne i Skjoldborg over det haarde Arbejde, som de maatte udføre ved Kirkens Reparation, og i denne Klage bad de om at faa Arbejdets Størrelse fastsat. Hvorvidt Klagen nyttede dem noget, vides ikke.

Fønss døde 1824.

Ved Salget af Todbøl 1800 blev det bestemt, at Ejendommen skulde overtages af Konsortiet den 1. Maj s. A., og Vaarsæden skulde saas ved Hjælp af Hoveribønder. — Som Kuriosum kan anføres, at der paa Hovedgaarden Todbøl dette Aar skulde saas $12\frac{1}{2}$ Td. Rug, 20 Tdr. Byg, 48 Tdr. hvid Havre og 40 Tdr. sort Havre. Allerede den 16. August 1804 havde Køberne betalt de 12,300 Rdl. til Fønss, hvorefter de fik Skøde paa Gaarden, men kort Tid efter solgte de Todbøl til *Knud Iversen Møller*, der atter den 20. Septbr. 1805 solgte Gaarden uden Besætning til *Peder Christiansen Stokholm* for 10,000 Rdl. Hartkornet var nu kun 12 Tdr. 5 Skp. Stokholm solgte endelig Todbøl den 12. Decbr. 1807 for 9900 Rdl. til fornævnte *Jens Christensen Harkjær*, hvis Sønnesøn er Gaardens nuværende Ejer.

Kilder: Danske Atlas.

Traps Danmark og flere Værker.

Aagaards Beskrivelse over Thy samt en Del utrykte Aktstykker.

Bidrag

til

Hanherredernes Topografi.

Af C. Klitgaard.

V. Kjeldgaard.

HØJDEDRAGENE i Aggersborg, Gjøtrup og Kjettrup Sogne i Hanherred er adskilte ved en temmelig bred Kærstrækning, der vel i fordums Dage har været dækket af en Arm af Limfjorden, som jo i disse Egne tidligere har bredt sig over store Strækninger, der nu er forvandlede til Moser og Kær.

Af den i Kjettrup Sogn liggende Del af nævnte Kærstrækning har Vester Kjeldgaard i sin Tid ved Udskiftningen faaet tillagt et stort Areal, som nu delvis er under Kultur, efter at en Afvanding har fundet Sted, og iøvrigt kan hver især af Lodsejerne jo nu benytte sin Part efter eget Godtykke, idet Grænserne for enhvers Omraade blev fastsatte ved Udskiftningen.

Dette Kær har imidlertid i tidligere Tid, ja maaske gennem Aarhundreder, været Anledning til en Mængde Stridigheder mellem Egnens Beboere, og da særlig mellem Ejerne af Vester Kjeldgaard paa den ene Side og Bymændene i Øslev paa den anden, og da en Del af de Aktstykker, der herom er bevarede, ikke er uden Interesse i Henseende til nævnte Egns Historie, skal man i det følgende fremdrage et og andet Sagen vedrørende.

1543 vidnede 8 Mænd paa Hanherreds Ting, at de saa for dem stande paa Tinget 4 Dannemænd, som vidnede, „at fra de to Stene, som staar østen til Vejen, som Movst Nielsøn lod sætte nordvest i Kjeldgaards Mark, og saa ret

vester [ned?] til Kæret, at det Jord dér sønder for indtil *Duisbjerg*, det Jord pløjede aldrig nogen Mand enten af Drøstrup eller til Øslev andre end til Kjeldgaard, og have de brugt det til fornævnte Gaard i rolig Hævd saalænge os kan mindes¹⁾).

1558 vidnede 8 Mænd paa Hanherreds Ting, at „samme af dem mindes i 50 Aar, og det er dem vitterligt, at en Eng, som ligger vesten og norden til V. Kjeldgaards Bjerg, som kaldes *Duisbjerg*, sønden og sydvest fra *Svinbjerg*høj, som Niels Christensøn haver nu indkastet, østen til Øslev Eng, den Eng haver ligget og været brugt til V. Kjeldgaard, som Niels Christensen udi bor, fornævnte Aar ulast og ukjært og er rette Gaardsens Eng til V. Kjeldgaard²⁾).

Af sidstanførte Tingsvidne erfares, at V. Kjeldgaard 1558 brugtes af en Niels Christensøn, men derimod vide vi ikke, hvem der da ejede Gaarden.

Ved samme Tid som Niels Christensøn lod Engen indkaste, lod han ogsaa grave en Grøft igennem Kæret, men for at denne Grøft ikke senere skulde blive betragtet som en Skelgrøft, erhvervede han 1560 følgende Tingsvidne: „Christen Kold³⁾ i Vester Thorup, Dommer til Hanherreds Ting, Christoffer Skriver og Jens Christensøn i Mandstrup kundgjør for alle, at Aar efter Guds Byrd 1560, Mandagen næst efter Sct. . . . dag paa fornævnte Ting var skikket Niels Christensøn i Kjeldgaard, der lovlig bad og fik et Tingsvidne af 8 Dannemænd, som er (Mændene var fra Krøldrups, Sigaard, Drøstrup, Øslev og Torup), disse fornævnte 8 Mænd vidnede med oprakte Fingre og helgens Ed, at de var udi Kjeldgaards Kjær vesten Kjeldgaard, der saa de, at Niels Christensøn haver kastet en Grob og Vandløb sønder fra vester Ende og sønder Side af Niels Christensøns Engediger og saa derover fornævnte Kjeldgaards Kjær. Dette Skyvr⁴⁾ og Vandløb haver fornævnte Niels

1) Tingsvidnet blev fremlagt paa Tinget 1634 $\frac{16}{6}$ [Aagaards Arkiv].

2) Tingsvidnet blev fremlagt paa Tinget 1634 $\frac{16}{6}$ [Aagaards Arkiv].

3) Var 1556 Sandemand, da der sattes Skel mellem Hingelbjerg og Kollerup.

4) Skiver-Vandløb, maaske oprindelig et skaaret (gravet) Vandløb).

Christensøn kastet, for Vand skulde løbe af Kjæret, for Blødes Skyld, for hans Fæmon i hans Kjær, og ikke fornævnte Grob eller „schiurd“¹⁾ er kastet for nogen Markeskjel, og ikke heller det er nogen Markeskjel med samme Grob eller Vandløb i nogen Maade. In cajus rei o. s. v. (2 Segl)²⁾.

1610 var der Uenighed mellem Øslev Bymænd og Manden i V. Kjeldgaard angaaende Brugen af Kæret, og Otto Skeel til Hammelse lod da sin Foged Poul Andersen³⁾ tage fra Hammelse op til Hanherred for at faa Sagen ordnet. Dette lykkedes ogsaa, og 1610, Mandagen 2. Juli, kundgjorde Erik Sørensen i Bratbjerggaard⁴⁾, Just Jensen i Bonderup, Lars Mikkelsøn i Janumsti og Niels Nielsøn⁵⁾ i Tanderupgaard, at „Poul Andersen fik et fuldt Tingsvidne af 8 Dannemænd, som vidnede, at de saa og hørte her nu i Dag for dennem stande (6 Mænd fra Øslev), som tog i Poul Andersøns Haand og tilforpligtede dennem, at de aldeles ingen Brug skulde have i det Kjær vesten for V. Kjeldgaard og østen til Blegisbæk, hverken med . . . Tørveskjær . . . eller paa anden Maade, undtagen hvis deres Øg og Fæ kan komme derind og have en billig Drift, som de tilforn haft haver, dog fornævnte Gaard uden Skade“⁶⁾.

Saa synes der at have været Fred i nogle Aar, men 1634, d. 16. Juni, vitterliggjorde Peder Roed i Klim⁷⁾, Jens Andersøn i Bjerre, Niels Trudsøn i Haven og Peder Roed fra Lin, at paa Tinget var skikket ærlige og velforstandige Karl Knud Christensøn i Kjeldgaard, som æskede og fik et fuldt Tingsvidne af 8 Mænd, at de saa og hørte, at Knud

1) Skiver.

2) Arkivet paa Aagaard.

3) Maaske Poul Andersøn Børialsen, der var Rideløged til Aalborg og boede paa Hvilshøjgaard under Otto Skeel, var Lensmand for Aalborghus.

4) »Den Tid i Dommers Sted.«

5) Niels Nielsøn Griis, død 1623.

6) Fremlagt paa Tinget 1684 1,12.

7) »Den Dag i Dommers Sted til Hanherreds Ting.«

Christensen lod læse og paaskrive de foran meddelte Tingsvidner af 1543 og 1558¹⁾.

Om denne Knud Christensøn vide vi, at han var født paa V. Kjeldgaard, og at hans Broder Jens Christensøn brugte denne Gaard 1643²⁾. De levede begge 1685, og sidstnævnte opholdt sig da i Søndergaard i Kjettrup.

Ved Tiden 1678 ejedes V. Kjeldgaard af en fattig Adelsmand, der hed Bendix Hartvigsen, og som var Søn af Kaptejn Jørgen Hartvigsen til Kjærsgaard i Vends Herred og Birgitte Ovesdatter Bille³⁾. Bendix Hartvigsen, der skrev sig til Terpsgaard i V. Lisbjerg Herred, var 1655 Løjtnant til Fods og 1659 Kaptejn ved Oberst Dyres Regiment. Han skrev sig 1654 til Haven i Vust Sogn og 1665—1669 til Blegsted i Vust, hvilke Smaagaarde han vist havde faaet med sin Hustru Dorte Navl, der var Datter af Jørgen Navl til Klim Oddegaard⁴⁾.

Efter Svigerfaderens Død fik han Klim Oddegaard (1678) og maaske ogsaa V. Kjeldgaard, men sidstnævnte Gaard solgte han atter til Marie Høeg, Enke efter Hak Vind til Aggersborg, som dog igen 1678 $\frac{27}{3}$ skødede den til Bendix Hartvigsen⁵⁾. Han boede her de følgende Aar, men døde ca. 1682, og da Fru Marie Høeg antagelig havde Penge tilgode hos ham, fik hun atter V. Kjeldgaard, hvilken hun ved Skøde, dateret 1683 $\frac{10}{3}$ paa Oddegaard, solgte til Hans Frederik Levetzou til Øxholm.

Bendix Hartvigsens Enke flyttede derefter til Husby i Kjettrup Sogn, hvor hun boede paa en Ryttergaard, som stod for $\frac{4^3}{4}$ Td. Hk. Her døde hun 1686, og Kjettrup Kirkebog oplyser, at „1686 Fredagen d. 11. Junii blev Fr. Dorethe Nauls i Husbye indsat i Kircken, og strax [ført] til Klim Kircke, hvor hindis Mand og Børn staa.“ De

1) 1620 $\frac{2}{7}$ og 1625 $\frac{30}{5}$ var der dog blevet taget nogle Sognsvidner angaaende Grøftegravning og Splittørvskeer i omhandlede Kær [Tgb. 1685 $\frac{30}{3}$].

2) Tingsvidne af Hanherreds Ting 1685 $\frac{14}{9}$ og Indlæg i Processen. for Landtinget [Aagaards Arkiv].

3) D. A. A. 14,194 og 18,561.

4) Haven fik han 1654 af Svigerfaderen.

5) Landst. S. † Pb. 18,18.

havde 7 Børn, hvoraf Otte eller Ove døde 1682 og blev indsat bag Alteret i Kjettrup Kirke, og Frans blev 1709 gift i Vixø med en Maren Vingelby. Angaaende de øvrige 5 Børn vides der kun lidt udover, at Karen, som 1662 blev døbt i Lisbjerg Kirke, 1693 ægtede Evert Olsen, Degn i Rær, Vixø og Hansted; hun blev begravet 1729¹⁾.

Da Generalmajor Levetzau havde købt V. Kjeldgaard, udstedte han 1683 ¹⁰/₅ en saalydende Transport: „Jeg Hans Friderich Levetzou til Oxholm og Holgaard, kgl. Majts. velbestaltede General-Major, kjender og hermed for alle vitterliggjør, at eftersom den Skjøde af Velb. Fru Marie Høg udgiven angaaende Vester Kjeldgaard, af Dato Oddegaard d. 10. Marts Anno 1683, fremvist paa Viborg Lands-ting d. 16. Marts 1683 afprotokolleret, — samme Gaard er beliggende udi Øster Hanherred udi Kjettrup Sogn og skylder aarligen: Byg 6 Tdr., et Svin, Havre 4 Tdr. Gjæsteri, Spindpenge 20 Skilling dansk — og eftersom velb. Fru Marie Høgs udgivne Skjøde paa samme fornævnte Vester Kjeldgaard lyder og melder paa mig, da er det Niels Jensens Kjøb, saa jeg og mine Arvinger ingen Lod, Del, Ret eller Rettighed haver til eller udi foromberørte Vester Kjeldgaard eller dens Rettighed med rette Tilliggende intet undtagendes udi nogen Maade, mens forbemeldte Niels Jensen og hans Arvinger skal have, nyde, bruge og beholde til evindelig Ejendom, og kjender jeg mig og mine Arvinger ingen Lod, Del . . . at have til eller udi fornævnte Gaard, mens imod denne min Forskrivning haver Niels Jensen overdraget til mig hans Pantebrev og Obligation, da eftersom Niels Jensen haver i Pant sat til mig samme foromrørte Vester Kjeldgaard efter hans til mig udgivne Obligation og Panteforskrivnings videre Formelding, da naar Niels Jensen indfrier og indløser samme Vester Kjeldgaard, lover jeg at give hannem og hans Arvinger fornøjeligt og fuldkomment Skjøde. Dets til Bekræftelse haver jeg det underskrevet“ o. s. v.²⁾.

¹⁾ D. A. A. 14,194 og 18,561.

²⁾ Original i Arkivet paa Aagaard. Dokumentet er kasseret ved Gennemskæring.

Efter at Niels Jensen var kommen til V. Kjeldgaard, kom han snart i Strid med de øvrige Folk paa Egnen angaaende Brugen af det omskrevne Kær, og 1684 kom det til Proces mellem ham og Bymændene i Øslev¹⁾. De blev dog „venlig og vel forenet og forligt om hvis Tvist og Uenighed dennem haver været imellem til denne Dag“ paa de Betingelser, at de 2 nye Kast, som Niels Jensen havde ladet kaste fra Kjeldgaards Mark og vest paa, skulde han give Afkald paa formedelst den gode Herre Velb. Palle Rantzaus og andre gode Herrers Forbøns Skyld, og til Gengæld skulde Øslev Mænd holde deres Engdiger i god Hævd og ved Magt og opkaste Niels Jensens Engdiger. Vejen, som gik fra Øslev til Vester Kjeldgaard, fik de ogsaa Ret til at bruge, naar de skulde til deres Kær, for saa vidt det kunde ske uden Skade paa Niels Jensens Korn, Ager eller Mark²⁾. Dette Førlig maa dog ikke have været tilfredsstillende for Parterne, thi kort efter sluttedes et nyt³⁾, hvorefter det tidligere skulde være magtesløst; Øslev Mænd havde vist i det første glemt at betinge sig Ret til at beholde deres forrige Drift, men herom blev der nu indsat en Passus, og Øslev Bymænd fik Tilladelse til at lukke det gravede Kast.

For saa vidt var alt jævnet, men saa brød Striden frem paany, angaaende hvad der skulde forstaas ved Øslev Mænds forrige Drift. Niels Jensen mente, at de ikke uden Godtgørelse maatte bruge Græsning i Kjeldgaards Kær, og Øslev Bymænd mente, at de havde Alderstidshævd paa en saadan Ret. Niels Jensen vilde saa have nedlagt retsligt Forbud imod, at Øslev Mænd brugte Græsningen i Kæret, men Herredsfogden Mathias Tøxen, der boede i Sønder Bjerre i Gjøtrup Sogn, kendte 19. Januar 1685 for Ret, at der ikke kunde udstedes Forbudsvidne, forinden alle Lodsejerne og deres Fuldmægtige (o: Herkaber) blev indstævned⁴⁾.

1) Tgb. 17/11 og 24/11.

2) Tgb. 1/12.

3) 22/12, Tgb.

4) Tgb.

Herredsfogden veg derefter sit Sæde, og Jens Vognsen Munch til Nørthorup¹⁾ blev beskikket til Sættedommer.

1685 ⁹/₂ vidnede den tidligere Bruger af V. Kjeldgaard, Jens Christensen, at i de 60 Aar, han mindedes, havde Øslev Mænd haft fri Fart over Kjeldgaards Mark til Kæret i Syd og Vest²⁾, og 9 Mænd vidnede, at i over 40 Aar havde Øslev Mænd haft baade fri Fart over Kjeldgaards Mark til og fra Kæret og fri Græsning i dette; den ene Mand vidnede yderligere, at han havde vogtet Øslev Bys Faar i Kæret under Kjeldgaards Bjerg. 4 Synsmænd vidnede, at de ⁵/₂ havde synet et nyt Kast i V. Kjeldgaards Kær; der var en Grøft 240 Favne lang i Øst og Vest, 2¹/₂ Alen bred og 3 Alen dyb med Dige o. s. v.³⁾. Til at paa-høre disse Vidner havde Ejerne af Øslev By, nemlig Fru Helle Urne til Estvadgaard, Enke efter Morten Skinkel til Brejninggaard, Fru Ingeborg Krabbe, Enke efter Oberst Holger Trolle samt Albret Jensen til Slettegaard, indstævnet Generalmajor Levetzau til Oxholm og „ærlige og velfornemme“ Mand Niels Jensen i V. Kjeldgaard, og paa Bymændenes Vegne førtes Sagen af Theodosius Eliason, Fuldmægtig paa Aagaard, medens den paa Generalmajorens Vegne førtes af Børge Sørensen i Næsborg. Den ¹⁶/₂ s. A. førte Bymændene atter Vidne angaaende deres Rettigheder i Kæret, og 10 Mænd, der mindedes i indtil 50 Aar, vidnede, at de havde haft fri Kørsel over Kjeldgaards Mark og fri Græsning i Kæret⁴⁾.

Da Kæret i de ældre Dokumenter stedse kaldes V. Kjeldgaards Kær, stillede Levetzaus Fuldmægtig, Børge Sørensen, det Spørgsmaal til et af Vidnerne, om han kaldte Kæret Øslev Kær eller V. Kjeldgaards Kær, men Manden fattede Hensigten og svarede, at han kaldte det deres fælles Kær.

Imidlertid havde Levetzau ved Viborg Landsting ladet

1) Søn af Vogn Krag til Slettegaard.

2) Jens Christensen blev — vist paa Grund af Alderdom — afhørt hjemme.

3) Tgh.

4) Tgh.

Ejerne af Øslev By indstævne for at høre Kontravidner m. v., og han begærede derfor Sagens videre Behandling udsat i 6 Uger, hvilket tilstodes.

30. Marts kom Sagen atter for, og der fremlagdes en Mængde Dokumenter fra begge Sider. Herredsfogden Mathias Tøxen havde saaledes givet Øslev Bymænd en Attest, at de ved Landmaalingen — i Anledning af den forestaaende Matrikulering — havde opgivet Kæret som fælles for V. Kjeldgaard og Øslev¹⁾, men denne Attest blev dog næppe af stor Værdi, da de Mænd, som havde udført Eng- og Græsningstaksationen, afgav Erklæring i modsat Retning. Det vidnede ogsaa imod Øslev Bymænds Udsagn, at Bendix Hartvigsen 1680 ¹³/₆ havde ladet tinglæse Forbud imod, at Øslev Mænd kom over hans Mark, Eng og Kær, og at Bymændene da ikke havde protesteret mod et saadant Forbud.

Bendix Hartvigsens Enke levede jo endnu, og af hende maatte man da kunne faa Rede paa, hvorledes Forholdet var i den Tid, da de boede paa Gaarden. Det havde Niels Jensen i V. Kjeldgaard heller ikke forsømt, og 23. Marts underskrev hun en Erklæring, at Øslev Bymænd ingen Fællig havde eller nogen Tid havde haft i V. Kjeldgaards Kær i den Tid, da hun og hendes Mand boede paa Gaarden, og heller ikke tilkom det dem at have Færdsel over Gaardens Mark og endnu mindre igennem Gaarden²⁾.

Det vilde føre for vidt at referere alle Enkelthederne i denne Sag, der fortsættes gennem hele Sommeren, men 14. Septbr. 1685 fremlagdes et skriftligt Vidne, hvori Chr. Sørensen i Tolstrup, som var barnefødt i Mandstrup, erklærede, at noget efter den første kejserlige Krig tjente han i Øslev, og da havde Byens Mænd ingen Ret i Kjeldgaards Kær, og de maatte heller ikke uden Tilladelse og Vederlag komme over Gaardens Mark eller igennem Gaarden, og 1643 havde Øslev Mænd heller ingen Fællig i Kjeldgaards Kær østen for Blegisbæk, men den Græsning, som deres Fæ undertiden fik i V. Kjeldgaards Kær, gav

1) Tgb. ³⁰/₃.

2) Tgb. ³⁰/₃.

de Vederlag for, og Vejen til Øslev Kær gik lige fra Øslev og ad Drøstrup, vesten om deres Enge og Engdiger¹⁾).

26. Oktober var der indstævnet et halvt Hundrede Mennesker, dels for at vidne og dels for Vidner at paahøre, deriblandt Folk fra Mandstrup, Skræm, Bejstrup, Øland o. fl. samt Generalmajor Levetzau og Fru Dorthe Navl. Sidstnævnte var kommen lidt uheldig af Sted med den foran omtalte Erklæring, thi da hun havde afgivet den, skrev Øslev Bymænd til „hendes Velbaarenhed“ og begærede den „gode Frue“s sandfærdige Svar angaaende, hvorledes Forholdene havde været i den Tid, hun og hendes Mand boede paa V. Kjeldgaard, og hun maatte da afgive følgende „korte“ og sandfærdige Svar:

„Hvad sig belanger min Attest til velfornemme Niels Jensen i Vester Kjeldgaard udgivet, da haver det sig dermed saaledes, at fornævnte Niels Jensen begjærede, jeg vilde give hannem min Kundskab, om jeg eller min salig Mand havde nydt nogen Villighed af Øslev Bymænd for den Græsning, de havde udi Vester Kjeldgaards Mark, hvortil jeg svarede, de havde derfor gjort os Villighed, mens sandelig for Gud! min Mening ej var anderledes, end de havde gjort os Villighed for den Græsning, de havde haft paa vores Endelsmark, Baarer og Eng, saasom vi desværre ej selv havde saa meget Fæ, vores Græsning kunde fortære, mens for den Græsning, de havde i vores fælles Kjær og nu omtvistede Kjær, gjorde de os aldrig nogen Villighed for, undtagen dem, som havde deres Fæ til Gang hos os, betalte Hjorden for det at vogte, som gik udi vores Fold; ikke heller var det min Mening, at jeg noget derom kunde attestere eller vidne, og derfor min Attest, som af mig aldrig blev læst, mens af mig som en godtroende udi Enfoldighed underskreven, melder om andet, enten de skulde have givet eller gjort os nogen Villighed for den Græsning, de havde i vores og deres fælles Kjær, eller for den Fart, de havde med Vejen over Vester Kjeldgaards Mark og igjennem Gaarden til og fra deres Kjær,

¹⁾ Tgh.

er mig ganske intet ombevidst, og ej heller de gjorde os nogen Villighed derfor i nogen Maade, saa sandt mig Gud skal hjælpe. Dette til Bekræftelse under min egen Haand. Datum, Husby, d. 16. Septbr., Anno 1685 -- Dorete Navl.“

Sagen kom nu for Viborg Landsting, og Levetzaus Sagfører¹⁾ fremkom her med et langt Indlæg, dat. Viborg, 5. Novbr. 1685, hvori han dels søgte at bevise, at Øslev Mænd ingen Ret havde i V. Kjeldgaards Kær, og dels klagede over, at den Behandling, Sagen havde faaet ved Hjemtinget, paa flere Punkter var imod Loven. Saaledes sagde han, at Øslev Mænds Hovedvidne, den bedagede Jens Christensen, „som nu gaar udi Barndom og ikke ret meget skal vide, hvad han siger eller gjør“, var i Svogerskab med Sagvolderne ligesom flere af de andre af Øslev Mænds Vidner, og at deres Proces bestod af mange Abyxer. Ligeledes klagede han over, at Øslev Mænd havde faaet utilbørligt Medhold, saavel af den ordinære Dommer som af Sættedommeren²⁾, og over, at der imod Loven havde været 3 Skrivere til at indføre det, der passerede paa Tinget d. 14. Septbr. 1685, ligesom ogsaa en af Niels Jensen ved Tinget 26. Oktober nedlagt Protest imod Fru Dorte Navls Attest af 16. Septbr. s. A., „der dog paa Tinget paa Skriverens Skar . . .³⁾ blev indført“, ikke var bleven indført i det beskrevne Tingsvidne. Han mente ogsaa, at fordi en Fæstebonde, der var af samme Stand og Gemyt som sine Naboer, kunde lade det gaa upaatalt hen, at Naboerne -- Jorddrotten uvitterligt -- benyttede hans Græsning og Drift, vilde det være ubilligt at forlange, at Ejeren, som havde købt for Sølv og Penge, skulde gøre ligesaa, og han haabede bl. a., at baåde Herredsfogden og Sættedommeren „— som aabenbare partiske Mænd -- for udvist Hovmod, Fortræd og Skade tilligemed Processens anselige Bekost-

-
- 1) Hans Navn er ulæseligt, men det synes at have været Ouesen eller lign.
 - 2) Jens Vognsen havde $16\frac{1}{3}$ og $30\frac{2}{3}$ alsågt to Domme vedrørende Sagen, hvilke begge gik imod V. Kjeldgaards Besidder.
 - 3) Kladde ?

ning“ maatte blive kendt pligtige at staa Generalmajoren til Rette.

Af samme Indlæg ses, at Øslev Bymænd ikke gav Afkald paa Græsning i Kæret den Sommer, Processen stod paa, men derimod førte deres Bæster og Kreaturer ind i det nye Kast i Kæret og vogtede dem dér Dag og Nat med Vaaben og antændt Ild, idet de sagde, at de om Natten vogtede dem for Ulve og om Dagen for at afværge Skade, hvilket de aldrig forhen havde gjort.

Landstingsdommen gav dog Øslev Mænd Medhold; den lød saaledes:

„*Landstingsdom*¹⁾) afsagt mellem Øslev Mænd i Kjettrup Sogn og Vester Kjeldgaards Beboer Niels Jensen angaaende Fædriften i Vester Kjeldgaards Kjær, Øslev Mænd at beholde, men ikke Tørvegrøft. Aar 1685 d. 10. November saaledes lydende:

Med flere Ord og Tale, dennem derom imellem var, da efter Tiltale, Gjensvar og denne Sags Lejlighed:

Eftersom her i Rette lægges et Tingsvidne, udstedt af Hanherreds Ting d. 2. Juli 1610, hvoraf ses, at Øslev Bymænd haver taget Povel Andersen, Foged paa Hammelse, i Haande paa hans Husbonds velb. Otto Skeel til Hammelse hans Vegne og tilforpligtede dennem, at de aldeles ingen Brug skulle have i det Kjær vesten til Vester Kjeldgaard med Tørvegrøft eller i andre Maader, undtagen hvis deres Fæ kunde komme derind og have en billig Drift, som de tilforn haft haver, dog forbemeldte Gaard uden Skade, og af Tingsvidnet udstedt af Hanherreds Ting d. 9. Februar 1685 fornemmes, at Øslev Mænd haver i langsommelig Tid og over tyve Aar haft deres fri Fart og Kjørsel over Kjeldgaards Mark og til Kjæret, og haft deres Græsning dér uden nogen bevislig Villighed, hvilket og Tingsvidnet, udstedt af samme Ting d. 16. Februar, dernæst efter ydermere bekræfter, hvorimod Knud Christensens og Christen Sørensens Vidnesbyrd ikke for gyldig

1) Afskrift efter en af Daniel Friedenreich afskrevet Kopi af Originalen. [Aagaards Arkiv].

kan anses, og Niels Jensen paa Vester Kjeldgaard paa Hanherreds Ting den 22. December 1684 selv haver frasagt sig det nye opgravede Kast, som han haver ladet grave i Kjæret og tilladt Øslev Bymænd det at nedkaste og deres forrige Drift at beholde og nyde deres fri Fart og Kjørsel over Kjeldgaards Mark til Kjæret. Fru Dorethe Naul og udi sit Svar paa Øslev Bymænds Beskikkelse gjør anden Forklaring paa hendes udgivne Kundskab, end den i Rette lagte Attest af den 23. Marts 1685 omformelder. Da ses ikke Øslev Bymænd at kunne formenes deres fællig Fædrift udi Vester Kjeldgaards Kjære, som de i langsommelig Tid hid til Dags haft haver; men Niels Jensen pligtig er og bør den nye opgravede Grøft at igjenkaste, og Øslev Bymænd saavel inden som uden for samme Kast med deres Fæ ubehindret at drive efter forinden førte gammelt Tingsvidne, saavidt Fællig kan taale, og dertil nyde fri Fart og Kjørsel over Kjeldgaards Mark, som de af Arilds Tid haft haver, og Niels Jensen udi ovenskrevne Tingsvidne, af Hanherreds Ting d. 22. December 1684 dennem selv tilladt haver. In cujus rei testimonium sigilla nostra præsentibus inferius impressæ.“ Derunder stod Landsdommernes Segl, nemlig Justits- og Kancelliraad Erik Rodsten til Lerbæk, Kancelliraad Peder Lerche til Lerchenfeldt, Christoffer Bartholin til Bailum, Frans Biering, Landstingshører.

Forinden denne lille Artikel sluttes, skal endnu anføres, at Niels Jensen 1696 ²⁸/₂ indstævnedede Ridefogden Chr. Mørch paa Aagaard til Synsafhjemmelse angaaende V. Kjeldgaards Bygninger, samt at en Jørgen Madsen ved Dom af 1698 ⁸/₁ blev kendt pligtig til at betale 5 Rdl. i Omkostninger i en Sag, som var anlagt mod ham for et Overfald paa Niels Jensen og hans Hustru Anne Jørgensdatter¹⁾.

1707, Fredag 9. Decbr., blev Hovmester Sl. Niels Jensen i Vester Kjeldgaard begravet, ætat. 75 Aar 6 Mdr. 14 Dage, og 1713, Dom. 2. epiph. (¹⁵/₁), blev Hovmesterinden i Kjeldgaard, Anne Jørgensdatter, begravet, æt. 70 Aar²⁾.

1) Tgb.

2) Kjettrup Kbhg.

Gaarden, der ved Matrikuleringen 1690 blev skyldsæt for 10 Tdr. 2 Skp. 1 Fdk. 1 Alb. Hartkorn, tilhørte 1714 Magister Daniel Friedenreich, Præst i Kjettrup og Gjøttrup 1705—1758. Efter hans Død kom den til hans Datter Malene Kathrine Friedenreich, der var gift med Faderens Eftermand i Embedet, Jørgen Fogh Clementin. Han døde 1771, og hans Enke gav 1779 Gaardens Fæster, Christen Kronborg, Købebrev paa den, saaledes at han efter hendes Død skulde have Skøde paa den mod at betale 400 Rdl. til hendes Bo, og i Henhold hertil fik han saa 1784 Skøde af Arvingerne. Efter Kronborgs Død 1793 blev hans Enke Ane Marie Mogensdatter Brix hensiddende i uskiftet Bo indtil 1807, da Gaarden ved Skifte takseredes til 1200 Rdl. (med Besætning og Indbo). Hun afstod 1811 V. Kjeldgaard til sin Søn Christen Kronborg (død 1853), hvis Søn Mogens Brix Kronborg nu er Ejer af Gaarden¹⁾.

Skel mellem Hingelbjerg og Kollerup 1556.

(Afskrevet efter en Kopi, der findes paa Aagaard.)

Rasmus Jensen i Bonderup, den Tid i Dommers Sted paa Hanherreds Ting, P. Nielsen i Tanderup, Jep Poulsen i Bejstrup, P. Skip i Bonderup kundgjør for alle:

Aar 1590, Mandag, som er den 13. Dag Juli, var skikket ærlig og velbyrdig Mand *Palli Griis* til Slette, der æskede og fik et fuldt Tingsvidne af 8 Dannemænd, som er Jep Povlsen i Bejstrup, P. Skip i Bonderup, Rasmus Pedersen i Skjerping, Frans Gundisen i Fjerreslev, Chr. Jonsen i Stagsted, P. Jensen i Lund, Markver Mouridsen i Tanderup og Chr. Ibsen i Svenstrup, der vandt i deres hellige Ed, at de saa og hørte her nu i Dag paa fornævnte Ting oplæse et Tingsvidne lydende Ord fra Ord, som her-efter følger:

1) Om Familien Kronborg og dens Forgøreninger kan henvises til min Stambog over Efterk. af Mogens Brix o. s. v. S. 16 ff.

„*Christen Povlsen* i Aggerborg Torup, Dommer til Hannerheds Ting, Christoffer Skriver, Jens Christensen i Manstrup, Mikkell Jensen i Drøstrup, Mourids Thomsen i Bejstrup og Poul Mikkelsen i Aldrup evindeligen med Gud kundgjør for alle, at Aar efter Guds Byrd 1556, Mandagen næst efter Dom. Judicia paa fornævnte Ting var skicket Jens Mikkelsen i Hingelbjerg, begjærede og fik et Tingsvidne af 8 Dannemænd, som er Jens Christensen i Manstrup, Poul Mikkelsen i Aldrup, Mikkell Jensen i Drøstrup, Mourids Thomsen i Bejstrup, Christen Laursen i Vust, Jep Mikkelsen i Øslev, Niels Pedersen i Gjøttrup og Mikkell Pedersen ibm., hvilke fornævnte 8 Dannemænd, da alle endrægteligen vunde med deres hellige Ed og oprakte Fingre, at de saa og hørte samme Dag paa fornævnte Ting for Tingsdom for dennem stande Christen Kold i Vester Torup¹⁾ og Jep Lassen i Bjerre, som var Sandemænd i fornævnte Herred, den Tid Tov blev gjort mellem Hingelbjerg og Kollerup, bort ved 7 Aar siden, paa deres Medbrødres Vegne, og bestod, at de gjorde deres Tov og Sandemænds Ed imellem fornævnte 2 Byer, som de var lovlig tilkrævet af Tingene i saa Maade: Den første Sten satte de vesten op til *Vendelbovej*, saa en anden østen med Diget, saa en anden der østen for og saa sønder med en gammel Rén og saa satte [de] en vesten op til *Bagenhøj* og saa en østen og sønden op til samme Høj og saa en Sten i Sigen [?] og Bækken og saa en i Nørmede paa Engediget, en Sten midt ad Engen, og saa satte de den sidste Sten i sønder nede paa fornævnte Dige. Disse fornævnte Sten satte de efter hverandre øster til Kjæret til *Aalofgaards* Markskjel møder; den fornævnte Tov meldte de ved Fuldmagt at blive for et ret Sandemændstov imellem fornævnte 2 Byer. At saa vunde for os, det vinde vi med vore Indsegl. Datum ut supra.“ At vi saadan et Tingsvidne have set og hørt læse her i Dag, som er skrevet paa Pergament med hængende Sejl ved, vel fortrykt, det vinder vi med vores Segler her undertrykt. Datum ut supra. (4 Segl.)

¹⁾ Var 1560 Herredsfoged.

Dom af Hanherreds Ting 1585

angaaende Holmsøgaard.

(1570 ⁴/₇ var skikket for Hanherredsting paa ærlig og velb. Jomfru *Sophie Amalia Brochenhus* til Hauerlevgaard¹) hendes Vegne: *Søren Andersen* i Bonderup. Ridefoged over Jomfruens Gods i Hanherred og Thy; paa ærlig og velb. *Hr. Henrik Rantzau* til Fannerup hans Vegne: *Niels Ibsøn Hjerrild*, Ridefoged til Aagaard; paa ærlig og velb. *Preben Brahe* til Engelsholm hans Vegne: *Jens Bloch* i Lunde, Ridefoged over den gode Mands Gods i Hauerlev Sogn, hvilke tog Tingsvidne, at 8 Mænd saa og hørte, at Dommen blev fremlagt.)

Anders Thomsen i Guldbjerregaard, *Dommer til Hanherreds Ting*, kundgjør for alle: Guds Aar 1585, Mandagen, som Snaps Hanherreds Ting paafaldt, var skikket Iver Jensen i Telling paa sin Husbonds, ærlig og velbyrdige Mand Mandrup Pasbjerg til Hagesholm paa den ene og haver her nu i Dag i Rette talet Niels Nielsen i Holmsøgaard paa den anden Side og ham beskyldte for nogen Tørv, som han haver ladet grave og afført af det Kjær liggendes sydøst fra Lørsted og nord fra Holmsøgaard paa den nordre Side af Aaen. og mente, at han havde ingen Rettighed til fornævnte Tørvegrøft, og fremlagde et Sandemændsbrev her til fornævnte Ting, udgivet Aar 1546, Mandagen næst før Mathies Apostels Dag, som medfører blandt andet, at de satte den første Sten midt i Strømgangen østen ved Lørsted Mølle, saa midtstrøms ned ad med mere fornævnte Brev omformelder, som findes uforseglet. Thi mødte ærlige og velbyrdige Mand Henrik Lykke til Overgaard paa forskrevne sin Tjener Niels Nielsens Vegne og fremlagde en Lovhævd under sin Dato 1574²) til Viborg Landsting indgivet, som medfører blandt andet, hæderlige og renlivede Mand Jens Nielssøn, Prior i den hellig Aands Hus i Aalborg, at have indværget til Holmsøgaard fri Fællig i Lørsted Mark halvtredje Tørvegrøft og halvtredje

1) c : Harridslevgaard.

2) M. d. l. xx. quarta, die Visitationis Mariæ Virginis.

Lyngslet med mere samme Lovhævd medfører; derpaa fremlagdes Kongel. Majestæts allersomnaadigste Herres Stadfæstelse under sin Datum 1561 den 2. Dag Februari paa Emsborg udgIVEN²⁾, som medfører hans Majestæt med mere Gods haver stadfæstet salig Frands Banner til Kokkedal Holmsøgaard med hendes rette Tilliggelse, som Hr. Christen Poulson, Prior og Forstander i den hellig Aands Hus i Aalborg, ham til Vederlag for andet Gods tilskiftet haver, [med] mere samme Stadfæstelse indeholder og udviser, og derhos beretter formeldte Henrik Lykke, at Holmsøgaard haver fri Fællig og Brug i Lørsted Mark med Fædrift og Lyngslet, som de af Arildstid haft haver og endnu haver i Brug, og mener efter saadan Lejlighed for . . .³⁾ hans Tjener Niels Nielsen dermed ingen Uret at have gjort og mener ham for fornævnte Tiltale kvit at være. De overgav dermed paa begge Sider i alle Rette. Da efter Tiltale, Gjensvar og Sagens Lejlighed, Breve og Bevisning, som for mig i Rette lagdes, og efterdi forbemeldte Henrik Lykke beviser med Lovhævd, at have fri Fællig og Brug med Tørvegrøft og Lyngslet hos de Lørsted Mænd til Holmsøgaard saa og efter Recessens Lydelse, da ved jeg ikke andet derom at afsige for Ret, end fornævnte Niels Nielsen bør jo at have sin Brug med Tørvegrøft og Lyngslet hos de Lørsted Mænd, saavidt som fornævnte Lovhævd hannem med Ret tilholder, imedens og al den Stund fornævnte Lovhævd stander ved sin Fuldmagt. In cujus rei testimonium o. s. v.

(Segl [affaldet]).

Skelbrev mellem Kollerup By og Brøndum By³⁾.

Anno 1753 Fredagen den 14. September mødte underskrevne *Kollerup* og *Brøndum* Byers Lodsejere dels selv, dels ved Fuldmægtige og dels ved Committerede paa be-

1) jvf. Kronens Skøder.

2) ?

3) To ikke underskrevne Eksempl. findes paa Aagaard.

meldte Byers sammengrænsende Ejendomme for at efterse og renovere Skjellet derimellem; og siden vi i Overværelse af begge Byers Beboere havde nøje beset Ejendommene fra nordvest Hjørne af Kollerup Bys Hedeagre og vester paa til *Lien* imellem *Kollerup Hvarre* og *Skraa Hvarret* samt vester ud til Klim Skjel og nord paa til Kongens Forstrand og imidlertid forhørt en Del de ældste Mænds Proposition og Forklaring om Skjellets Renovation imellem ermeldte Byer, blev begyndt ved ernævnte nordvest Hjørne af Kollerup Byemarks Hedeagre (hvornæst Brøndum Bys Mark og Agerjord sydvest og vesten op til sig grænser) udi en Dal, som gaar øster og vester for Enden af Agrene, kaldet *Kiellingdal*, hvor de ældste og vittigste Beboere af begge Byer forklarede, at det laveste dør i bemeldte Dal og vester paa havde de og deres gamle Forfædre af Alderstid anset for ret Skjel, som nu og enstemmig blev fornyet og vedkjendt at være ret Skjel imellem bemeldte Kollerup Bys Ejendom østen og norden til og Brøndums Ejendom sydvest og sønden for. Derfra begav vi os ungefær vester imod det nederste af bemeldte Dal for nørre Ende af Brøndum Bys Sandbaarer, hvor vi samtlig vedtog at renovere Skjellet med en *graa* Sten, der blev fastsat til Skjel imellem Kollerup Ejendom paa nørre og Brøndum Mark paa søndre Side. Hvorfra ungefær vester i lige Linje vi forføjede os tolv Favne norden til *Kabbels Høj*, hvor blev vedtaget at forfriske Skjellet med en Sten, som der blev sat og er *blaa*, hvilken blev vedkjendt for ret Skjel ligesom næst for er meldt. Derfra i bemeldte lige Linje (ungefær vester) begav vi os paa *Brøndum Lie*, hvor oven paa omtrent midt imellem Kollerup Hvarre og Skraa Hvarret blev os forevist en *rød* Sten, som af bemeldte Byers Beboere og Lodsejere blev anset og vedkjendt for Skjel, som meldt er imellem Kollerup Bys Ejendom paa nørre og Brøndum Bys Ejendom paa søndre Side. Fra sidstmeldte røde Sten og ungefær nordvest ud til *Klim* Skjel møder, blev udset og vedtaget, at Skjellet skulde staa i lige Linje efter et Med, som paa denne Tid kjendelig viste sig derimellem oven paa den mellemste Sandmile

henimod det norderste, bestaaende af tvende mørke og saa at se til fra Brøndum Lie som sorte Klitbanker; og som samme udsete Skjelmed og Klitbanker med Tiden og snart kunde forandres, blev vedtaget af samtlige Lodsejere, at der strax skulde sættes fire Egepæle i fornævnte lige Linie fra Brøndum Lie og nordvest ud til ermeldte Skjelmed, lige langt imellem hver Pæl. Og til den Ende efter bemeldte renoverede Skjel og Skjellinjer tilhører Ejendommen norden til, saavel neden som oven Lien nordvest ud til Klim Skjel og nord paa til Kongens Forstrand og til *Borups* Skjel møder. Kollerup Bye alene, og Ejendommene sønden for samme i Dag renoverede Skjel. saavel oven som neden Lien ud til Klim Skjel og sønder til *Fjerridslev* Enges og anden vedkommendes Skjel møder, at tilhøre Brøndum By alene. saa ingen enten af Kollerup eller Brøndum Byers Beboere vedkjender sig nogen Lod eller Del i hinandens Ejendomme, som nu imellem dem ved dette renoverede Skjel ganske tydelig er bleven fastsat. hvor over Kollerup Bys Beboere efterdags have ingen Drift, Grøft eller anden Slags Brug udi bemeldt Brøndum Ejendom, og Brøndum ligeledes paa sin Side at entholde sig fra fornævnte Kollerup Bys tilhørende Ejendom paa samme Maade.

At saaledes for Disputer og Ulejligheder herved i Tide at forebygge, som foreskrevet staar, forenlig er vedtaget, afhandlet og forrettet, bekræfter vi med vores underskrevne Navne og hostrykte Signeter. Actum Aastedet ut supra.

- Rettelser: Side 62, Linie 6 f. o.: samme, læs somme.
 — 62, Anm. 4: Skiver = Vandløb.
 — 63, Linie 5 f. o.: cajús, læs cújus.
 — 63, Anm. 3: under, læs medens.
 — Anm. 1: Sognsvidner, læs Synsvidner.

Et Rundskue.

Af J. C. Jacobsen, Øsløs.

GENNEM Halvøen Hannæs i Vester Hanherred strækker sig et sammenhængende Højdedrag, der naar sin største Højde i den fredlyste Skaaruphøj, ca. $\frac{1}{4}$ Mil nord for Øsløs Kirke. Nævnte Høj hæver sig 112', 35 M. over Havfladen, og man har herfra en storslaet Udsigt til alle Sider.

Lad os en klar Sommerdag bestige det sjældne Udsigtspunkt og nøjere betragte det Landskab, der ligger udbredt omkring os.

Vender man Blikket mod Øst, ser man i Forgrunden en spredt Bebyggelse af Huse og mindre Gaarde; det er Landsbyen Skaarup og den nordlige Del af Øsløs; bag Dalsænkningen, hvori nævnte Bebyggelse ligger, hæver sig den lyngklædte Bakkekam Lyngbjerg og Snedkerbjerg med dens smukke Kæmpehøje paa Toppen; øst og nord for denne breder sig de store udtørrede Arealer Bygholms og Selbjerg Vejler (ca. 6000 Tdr. Land), der beskyttes mod Limfjorden af den $\frac{3}{4}$ Mil lange Dæmning, som fører fra Halvøen Holm Tange i Øsløs Sogn til Gjøtrup Strand. Ved Dæmningens vestlige Ende ses den smukke Ingeniørbolig og Maskinhuset med den høje Skorsten. Ældre Folk kan huske, da Vejlerne var en Vig af Fjorden, men kun faa aner vist, at der, hvor Egnens Folk nu slaar Rør og Græs, og hvor Kreaturerne bjerger Føden om Sommeren, sejlede engang den stolte norske Konge, Harald Haarde-raade, med sin Flaade, da Svend Estridsen bevogtede Indsejlingen ved Hals. Med Vejlerne som Vestgrænse og Limfjorden som Sydgrænse hæver Landskabet sig jævnt mod Øst og Nord. — Størstedelen af Vester Hanherred

ligger som et Maleri udbredt for Øjet. Man kan ikke straks hitte Rede i dette Utal af hvidkalkede Gaarde og Huse, man gør sig heller ingen Ulejlighed dermed, men lader med Velbehag rolig Blikket glide fra det nærmere til det fjernere for ligesom at samle det alt i et Helhedsindtryk. Midt i „Maleriet“ ligger de to Landsbykirker Gjøttrup og Kjettrup, prægtig tager de sig ud med deres anselige hvidkalkede Taarne, der rager højt op over de omliggende Landsbyer af samme Navn. Nordligere ved Thistedlandevejen ser man Vester-Thorup og Klim Kirker, der forgæves søger at skjule sig bag Gaarde, Huse og Haver i de tætbyggede Landsbyer. Langt borte i nordøstlig Retning ses over en Bakkekam en Mængde Hustage, et Par Vindmotorer og en enkelt høj Skorsten, — det er Fjerritslev, Hanherredernes Hovedstad.

Som Værn mod den barske Nordenvind ligger de med Klittag og Marehalm bevoksede Vesterhavsklitter. Nord for Vester Thorup ses den smukke Klitplantage, og endnu østligere skelner man den store Plantage ved Svinkløv i Kollerup og Hjortdal Sogne. — Bag Kjettrup Kirke hæver sig et Højdedrag, det er St. Jørgensbjerg, hvor Slaget stod 1441 imellem Kong Kristoffer af Bayern og de oprørske Bønder. Langt ude i Horisonten øjnes utydeligt Øster Hanherreds bakkede Jordsmon. Mod Sydvest strækker sig et Højdedrag ud mod Limfjorden, yderst paa dette ligger Aggersborg Kirke. Aggersborg By kan ikke ses herfra, da den ligger bag Bakken nær Fjordens sandede Grunde; fra den gamle Kongsgaard Aggersborggaard var det, at Knud d. Hellige flygtede over Fjorden 1086, da han forfulgtes af de vrede Vendelboer. Højt over Aggersborg Kirke ses Næsborg Kirke paa Himmerland, Afstanden dertil er ca. 3 Mil. Lidt mere i sydvestlig Retning ved Limfjordens sydlige Bred ses Løgstør, hvis høje slanke Kirkespir knejser stolt mod Sky.

Ser vi mod Syd, ligger i Forgrunden Øsløs By og Kirke; Byen ligger lunt for Vestenvind ved en Bugt af Limfjorden; med sine mange smukke Haver — af hvilke særlig Præstegaardens med dens meget høje Løvtræer til-

trækker sig Opmærksomheden — og sine mange levende Hegn faar den et lunt og hyggeligt Præg. Kirken derimod ligger højt og frit og tager sig godt ud med sit svære hvidkalkede Taarn. Sydligere paa Hannæs ses Vesløs og Arup Kirker; Byerne af samme Navn skjuler sig bag Bakkekammen. Vesløs Kirke ser uanselig ud, da den mangler Taarn, men de mange store Træer paa Kirkegaarden giver den en smuk Beliggenhed. — Fra Land kaster vi Blikket ud over den blanke Vandflade, og udbredt for Øjet ligger Løgstør Bredning som en stor Indsø. I Storm kan Bredningen „vende det hvide ud“, og det kan da knibe ret haardt for de smaa Limfjordsdampere; men i stille Vejr og navnlig en stille klar Sommerdag kan man anvende Digterens Ord: „Og Søen blank og rolig staar med Himlen i sin Favn“, om den; store Sejlere og smaa Fiskerbaade ses da overalt, og paa de store sandede Grunde trækkes der Vaad, medens Børn tager sig et forfriskende Bad. Ude i Fjorden ses de smaa Øer Livø og Fur samt den nordlige Del af den større Ø Mors; paa Mors ser vi saaledes tydeligt den højtliggende Sejerslev Kirke. Paa Nordspidsen af Mors ved Fæggesund ligger den mærkelige Banke Fæggeklit, der øjensynlig har været en Ø; efter Sagnet er den jyske Konge Hamlet begravet her. — Af Landet hinsides Fjorden ses tydeligt de høje Skrænter paa Himmerland, hvis Kystlinie man kan følge med Blikket omtrent til Hvalpsund, det vil sige 4—5 Mil, samt en smal Kyststrækning af Halvøen Salling.

I Forgrunden mod Vest hæver sig det lave Bakkestrøg Højbjerg med Kæmpehøje paa Toppen; bag dette breder sig den udtørrede Vesløs Vejle med sit Maskinhus og sin Ingeniørbolig. Vest for Vejlen ligger den 1285 Td. Land store Østerild Statsplantage, der blev anlagt 1888, ved hvis sydvestlige Udkant vi ser Stationsbyen Østerild, hvis anseelige Kirke rager højt op over Byen. Fra Østerild fører et Dalstrøg lige mod Vest; ved at lade Blikket følge dette, opdager man det øverste af et hvidt Kirketaarn; det er Hunstrup Kirke. Trægruppen, vi ser tæt ved Kirken, er den gamle Herregaard Kjølbygaards Have, men det kan

naturligvis ingen gætte sig til. Vest for Østerild Plantage hæver Jordsmonnet sig jævnt mod Nordvest og Nord, vi faar derved en god Udsigt over en stor Del af Hjørdemaal Sogn, og ser saaledes ganske tydelig Kirken med det høje røde Taarn.

I sydvestlig Retning ses i Forgrunden Vesløs Station og Herregaarden Vesløsgaard, der er en gammel adelig Sædegaard og allerede nævnes 1348. I Herregaardshaven findes Helledis Voldsted, omgiven af 40 Fod brede Grave og omtrent 75 Fod i Gennemsnit. Den fjerntliggende Arup Vejle staar i Forbindelse med Vesløs Vejle; det hele ud-tørrede Areal udgør 3—4000 Td. Land og beskyttes mod Fjorden af den 3500 Fod lange Arup Dæmning, der fører fra S. Arup til den lille Holm Hovsørrøn.

Imellem de grusede Vige Østerild Fjord og Lønnerup Fjord skyder en lav, flad Landtange sig ud mod Limfjorden; yderst paa denne Landtange ligger den lille Landsby Hovsør med en Havn. Hovsør var tidligere en betydelig By, der 1532 ved et Privilegium fik Købstadsret af Frederik d. Første og i lang Tid var Thisted's Medbejler. 1542 mistede Byen sin Købstadsret, og Thisted sejrede, men benyttede dog den gode Havn ved Hovsør som Vinterhavn, indtil den selv fik en saadan. Sydvest for Lønnerup Fjord dannes Horisonten i det bakkede Sennels Sogn.

Vi vender os mod Nord og ser da umiddelbart foran os en Dalsænkning, der strækker sig fra Selbjerg Vejle mod Øst til Tømmerby Fjord mod Vest. Paa en Hævning i Jordsmonnet i denne Dalsænkning ligger Gaarden Hjortholm. Øjensynlig har der i forrige Tider været Vandforbindelse mellem de to Vige af Limfjorden, og Hjortholm har været en Ø eller Holm, hvad Gaardens Navn ogsaa tyder paa.

Vestligst i Dalsænkningen ved Fæggesundlandevejen ses en Mængde store Sten, det er den saa ofte omtalte Gravplads paa Højstrup Mark. Imellem Selbjerg Vejle og Tømmerby Fjord hæver Landskabet sig jævnt mod Nord, indtil det atter ved Kærup gennembrydes af en større Tværdal. Paa denne Tværdals sydlige Skraaning ligger Tøm-

merby Kirke, den største og anseeligste i Vester Hanherred; fra Stedet, hvor vi staar, kan vi kun se Kirkens høje Taarn og røde Tag. Lidt nord for førnævnte Gravplads, paa begge Sider af Fæggesundlandevejen og den nyanlagte Thisted—Fjerritslevbane, ligger den ca. $\frac{1}{2}$ Mil lange Landsby Tømmerby, der med sine mange store Bygninger tildrager sig den tilreisendes Opmærksomhed. Nord for Tømmerby ses de mange lyse Hustage af den nybyggede Stationsby Frøstrup. Fra Kærup skraaner Landet stærkt opad til Landsbyen Bjerget i Lild Sogn; her tæt ved den høje Bakkes Top ligger den lille smukke Lild Kirke. I Baggrunden ses Klitrækken med Bulbjerg, der hæver sig 151 F., 47 M. over Havfladen.

Afstanden til Vesterhavet er næppe to Mil; naar det er uroligt, kan man høre de hule Dønninger, men man kan ikke se det, kun en mørk Røgsøjle fra et forbisejlende Skib røber dets Nærhed.

Mod Nordøst ses i Forgrunden den lille Landsby Højstrup, paa hvis højtliggende Marker ligger nogle smukke Kæmpehøje. Længere borte i samme Retning glimter den store Lund Fjord, ved hvis østlige Bred Landsbyen Vust med Kirke ligger. Mellem Lund Fjord og Vesterhavet er Landtangen kun $\frac{1}{2}$ Mil bred, men til Gengæld hæver Klitterne sig her til omtrent 200 Fods Højde.

Det er vist ikke noget overdrevent at sige, at man fra Skaaruphøj kan overse ca. 20 □ Mile eller ca. $\frac{1}{3,5}$ af vort lille Fædreland. Maaske man fra højere Punkter kan have en større og skønnere Udsigt; men faa eller ingen Steder ser man saa interessant et Landskab, saa uensartet i Form som i Beskaffenhed. Stejle Skrænter veksle med bølgeformige Marker, flade Vejler og vildt forrevne Klitter. Fra de tarvelige Klitstrækninger, der hører til Landets ufrugtbareste Arealer, kan man vende Blikket mod de frodige Limfjordsøer, der med Hensyn til Frugtbarhed hører til vore bedste Egne.

Et Soldaterbrev fra 1813.

Af P. L. Hald.

BLANDT de gamle Papirer, som er modtaget af Museet i Thisted, findes ogsaa nedenstaaende Brev, der er en Gave fra fhv. Feldbereder Mads Kristiansen, Stampemøllen, Todbøl Mark.

Brevskriveren er Korporal J. J. Hørdum af Holst. K. K. I Signetaftrykket, der delvis er bevaret, læses Navnet Jørgen Jensen Hørdum, og under dette ses en Rytterskikkelse med dragen Sabel.

Selv om der ikke findes noget særligt ved Brevet, synes jeg dog, det fortjener at blive kendt for en større Læsekreds, især da det stammer fra en Tid, fra hvilken man sikkert ikke har ret mange Soldaterbreve. — Brevets Ordlyd og Retskrivning er nøje fulgt.

Gode Svoger.

Efter tidens omstændighed og min tilstand kan jeg ikke forbigaae at jeg io skal lade dig vide min tilstand og noget af min skiæbne og Nyheder hvad jeg tør skrive. Det fornemeste der af er at den gode Gud haar til denne tid sparet mit Liv og begaved mig med Nogenledes helbred og Sundhed.

Kiære Svoger forelder Sødskende og Vænnere alle fortænk mig ikke at jeg haar op holdt mig saa længe med at skrive eder til og Under rette eder Om mit lævened; da jeg ved vel at i længes inderlig efter at vide det; men tiden og læilligheden haar Ikke tillat mig det; i kan sæker tro jeg længes lige saa hort efter at vide hvor i læver og hvad Nyheder der kan være passeret hos eder i saa lang en tid.

Jeg haar begynt paa mangen bræve og haft nogle lærdig men iøje blikket er jeg komet der fra og haar faaet andet at tænke paa. Vi haar Maseret fra en sted til en anden og haar f. T. haardelig og mangen er bleven Ø lagt og st: p som i vel haver

hørt, der iblandt kan ieg ikke fuld take den gode Gud som haar lædsaged mig i giænem saa mangen haar Kaamp og strid og bevared mit liv og spared mig fra skamferdom som er vederfaaredt nogen af mine Kameratter Christen Hvidberg Mølle er død paa sin sotte seng i Altona Michel Skyum og Christen Nors er bleven hort blesyred ieg haar i lang tid ikke hørt fra dem men ieg troer nok di lever.

P. N. nemlig Niels Rytters Søn i Skyum er skudt til døde; fra din broder haar ieg hørt han har en lang tid lagt og skal lig ennu i Oldeslohe og skal leve meget got. Du bliver bedet paa det kiærligste at hilse Peder Christensens Moder i Skyum og Væner alle han haar en lang tid lagt her i Lybech men i Dag rejste han til Rensborg med Depotet, han haar helbred og slider tiden som mig og andere i lige maader hælser i alle som er fra P. C. Hørsted han skriver i dette øjeblik til sin broder skulde det være tilfældet at brævet skulde gaa feil da læger han ved mig i Lybech og vi haar været til samen helle tiden i st. . . . han er paa nærværende tid ved lægemlig helbred og sundhed og slider tiden det bædste han kan. Ellers hvad vi haard lidet og gienemgaaedt er langt mere en ieg nogensinde med Pennen kan skrive er det der i mod guds villi at vi engang skal talles mundtlig vil jeg fortælle dig noget derom, vores skiæbne og vores . . . 1) om maseren og battalier vi haar holdet er ubeskrivelig og om fræmede Pottentater og Kriger ved ieg ike meget og det som tør ieg ike skrive; vi haar siden Juli Maaned ike været i vores egen land; alt saa kan du vel tænke at ieg ike haar kundet skrive da ieg haar ike væst hvor ieg blev af; om ieg levede een dag eller flere ieg haar mangen gange hålt mere at skrive en nu men haar ike kundet fuld ført det; gode Svoger dig beder ieg du skriver mig til saa snart som muligt da ieg længes inderlig efter at vide eders omstændigheder og tør alle ting heder ieg du helser minne forelder og vænner alle at de ike hærer nogen sorig eller bekymering for mig; da ieg læver alle tider fornøjet og ved et frit mod og lader hvær dag sin egen Plage ieg gaar lige fornøjet i strid som ieg læger mig i min Sæng i fræd og ingen faare da ieg haar den forsæt hvør ieg skal døe — skal ieg døe hvor ieg skal læge skal ieg læge og hvoriedes min skiæbne er maa ieg tage den — for denne gang tør ieg ike skrive mere alt saa af bryder ieg med de vænligste og kiærligste helsener der kan tænkes til minne forelder og sødskende, Slægt og vænner alle, men først og sist er du helset af mig hvilket ieg hen lever din hulde Svoger til min død.

J. J. Hørdum.

Lubech den 25 November 1813.

P. S. skriv mig endelig til med det aller første for at under-

1) Ordet mangler i Brevet.

rætte mig om hvad Nyheder der er paseredt hos eder formemelig om der er nogle af vore vænner døde giftte eller bortfløtte. kort sagt alt hvad du ved ieg kan have roe af at vide; skulde det ike vides hiæme at mine Kameratter er døde og saarede; da sig det ike da ieg er ike for at gjøre nogen sorg — Naar du skriver da adresserer du brævet til Lybech: med f. P.

Det er en daarlig skrivepen og er ike at vise frem for nogen men ieg tænker vel du kan læse det.

Grüsse geschreiben in citto schreibe mir bald wider zu und forgæst mir nicht. Adio lebe wohl. —

.....

Fripas*).

Lars Pedersen Thoft paa Ullerupgaard haver paa Begiæring tillat som ieg og herved tillader og Pass giver Christen Andersen Gades Søn Christen Christensen, at hand maa gaa ud fra hands Faders Huus, at fortiene sit brød, Stæde og Fæste Boe og Byge i Hands Kongel: Maye: Danmarks Rige, naar og hvor hand løster og vil uden min som hands Hosbonds Retention og forhindring i nogen maader.

Ullerupgaard d. 24. Jan. 1761.

L. Toft.

Segl.

*) Ovenstaaende er skrevet paa stemplet Papir til 24 Skilling. Originalen er skænket Museet i Thisted af pens. Lærer Kjelstrup, Nors.

P. L. H.

Historisk Samfunds Virksomhed.

Aarbogen. — Museet i Thisted.

Godt halvandet Aar er nu forløbet siden den sidste Aarbog blev udgivet. Paa Grund af for smaa Midler saa Samfundet sig nemlig ikke i Fjor i Stand til at udsende nogen saadan. Kun den Omstændighed, at der paa Finansloven for indeværende Aar er bevilget Samfundet 300 Kr. i nævnte Øjemed sætter os i Stand til atter i Aar at lade en Aarbog se Dagens Lys. Som Medlemmerne vil lægge Mærke til, er den noget over dobbelt saa stor som den sidste.

Sagen er jo nemlig den, at Historisk Samfunds Virksomhed tillige er rettet paa at tilvejebringe et Museum i Thisted, og i dette Øjemed anvendes næsten alle dets Midler. Disse er tilmed meget smaa, idet hele Aarsindtægten hidtil kun har udgjort ca. 300 Kr. Ikke desmindre er der siden 1903, da Samfundet oprettedes, anvendt ialt ca. 600 Kr. paa Indkøb af Oldsager og ca. 400 Kr. paa Tilvejebringelse af Montrer o. s. v. Tilsynet med Museet, som udøves af Skolebetjenten i Teknisk Skole, har derhos medført en Udgift af ca. 40 Kr. aarlig.

Trods de smaa Midler, Bestyrelsen har haft at raade over, er Museets Samling af Oldsager i de forløbne Aar gaaet jævnt frem. Interessen for den blandt Befolkningen er stigende, hvilket vel for en Del er hidført derved, at Samlingen har været gratis tilgængelig en Gang om Ugen. Selvfølgelig strømmer Gaverne ikke saa rigeligt ind som i den første Tid efter Samlingens Begyndelse, men til Gengæld er Genstandene smukkere og bedre, ligesom der ogsaa sjældnere ønskes Betaling for Oldsager.

For ganske nylig har Frøken Avgusta Zangenberg, der i sin Tid gav Stødet til Museets Oprettelse og som stadig har omfattet det med stor Interesse, overdraget det hele sin betydelige Samling af Oldsager, hvorved Museet har faaet en kærkommen Forøgelse. Vederlaget herfor andrager 750 Kr., et Beløb, som kun udgør en mindre Del af de Udgifter, Frøken Zangenberg har

haft ved Samlingens Tilvejebringelse. Selvfølgelig raader Bestyrelsen ikke over denne Sum, men det er vort Haab, at det ved større Tilslutning af Medlemmer skal falde os let at opfylde den Forpligtelse, vi her har paataget os.

Det er selvsagt, at Museet søger sin Begrænsning ved hovedsagelig at indskrænke sin Virksomhed til at omfatte Genstande fra Thy og Hanherred, men det modtager dog ogsaa Ting fra andre Landsdele.

Samlingens Formaal er foruden det at hindre mulige Opkøbere og Tilrejsende i at fjerne fra Landsdelen Oldsager og Antikviteter tillige at give Befolkningen Lejlighed til at se en saadan Samling, noget, som kun de færreste i denne afsides liggende Del af Landet faar Lejlighed til, og de mange Besøg, Landboerne aflægger, vidner om, at Historisk Samfunds Formaal med Museet er ved at blive virkeliggjort.

Endnu skal vi tilføje, at Samfundet baade i 1907 og 1908 er bleven støttet af Thisted Byraad med et Bidrag af 50 Kr. aarlig og af Sparekassen for Thisted Amt med 25 Kr. aarlig. Medlemsantallet er ved denne Beretnings Affattelse i Maj 1908 143.

I Bestyrelsen for Historisk Samfund:

M. Aaberg,

Thisted, Formand.

C. K. Bunch,

Thisted.

Ditlevsen,

Elsted.

P. L. Hald, P. K. Jensen, Sodborg, Tilly,

Thisted,
Museets Forstander.

Hvidbjerg.

Vesløs.

Hørsted.

Medlemsliste.

Paa Landet i Thy.

Andersen, A., Folket., Styvelg.	Madsen, J., Husmand, Styvel.
Andersen, L., Lærer, Odby.	Nielsen, O., Lærer, Sønderhaa.
Andersen, Lærer, Klitmøller.	Nielsen, M., Lærer, Hokser.
Christensen, Lærer, Skjoldborg.	Nygart, Andersen, Landstingsm.
Ditlevsen, Lærer, Elsted.	Nygaard, Hvidbjerg.
Fuglsang, Lærer, Thylands Højs.	Nørgaard, Nørlund, Skjoldborg.
Graversen, Købm., Hvidbjerg.	Nørgaard, Proprietær, Rostrup.
Gron, A., Lærer, Nørhaa.	Odgaard, J., Hvidbjerg, Th.
Hoelgaard, Gaardejer, Barslev.	Odgaard, Proprietær, Smerup.
Hoppe, Lærer, do.	Pedersen, P., Lærer, Brond.
Hornstrup, Gaardejer, Hørdum.	Poulsen, L., Grdj., Skjoldborg.
Hørlyk, Sognepræst, Bedsted.	Poulsen, Munk, Lærer, Vorupør.
Jensen, Poul, N. Skjoldborg.	Poulsen, Hotelejer, Vorupør.
Jensen, Lærer, Hvidbjerg, Th.	Rasmussen, Lærer, Skjoldborg.
Jensen, Lærer, Nors.	Rasmussen, Sognepræst, Hun-
Jørgensen, Sognepræst, Visby.	strup.
Jørgensen, Lærer, Lyngs.	Rasmussen, Lærer, Nors Biskole.
Kallerup, Hornshøjg., Hvidbjerg.	Riis, M., Lærer, Smerup.
Kirk, J. Yde, Lærer, Tingstrup.	Sindbjerg, Proprietær, Kallerup.
Kjær, Vilh, Læge, Hurup.	Sloth, N., Gaardejer, Barslev.
Krarup, Sognepræst, Nors.	Sloth, Sparekassedirektør og
Krarup, Sognepræst, Hvidbjerg	Grdj., Styvelgrd.
v. Aa.	Smidt, Lærer, Silstrup.
Lauritzen, Stenshøjg., Hvidbjerg.	Sørensen, Gaardejer, Hvidbjerg.
Lings, Gaardejer, Heltborg.	Thygesen, Th., Højskoleforst.,
Lomholt, Sognepræst, Snedsted.	Hundborg.
	Tilly, Lærer, Horsted.
	Tolt, E., Læge, Vestervig.
	Tolbøl, J. B., Købm., Hørdum.

Hanherred.

Bach, Joh., Købmand, Vesløs.

Damsgaard, Jens, Lærer, Klim.
Dige, C., Gaardbestyrer, Øsløs.

Guldhammer, Skræder, Øsløs.

Hansen, W., Sognepræst, Kærup.
Hansen, Sognepræst, Kjettrup.Jacobsen, J. C., Lærer, Øsløs.
Jensen, G. P., Lærer, Husby.Kjelstrup, L. J., Lærer, Arup.
Kragholm, Mejeribestyrer, Tøm-
merby.

Leth, H., Provst, Aggersborg.

Nielsen, A. C., Lærer, Kjettrup.
Nørhave, J. P., Folketmd., Vust.

Sødborg, Lærer, Vesløs.

Thomsen, Sognepræst, Øsløs.

Thisted Købstad.Aaberg, M. Redaktør.
Agerholm, M., Lærerinde.
Andersen, Chr., Kunstmaler,
Realskolelærer.
Andersen, M. S., pens. Lærer.Bang, Ole, Partikulier.
Bayer, fhv. Slagter.
Bendixsen, C. F., Bankdirektør.
Berg, O., Amtsforvalter.
Bjerregaard, S., Herredsfuldm.
Bjørndahl, Lærerinde.
Bloch, E. H. V. S., By- og Her-
redsfoged.Boesen, J. C., Kæmner.
Bunch, C. K., Kunstdrejer.
Børresen, Th., Overlærer.Christensen, M. O., Løjtnant,
Postekspedient.
Christensen, R., cand. phil.,
Realskolelærer.

Dela, Carl, Urmager.

Eberhardt, Nanna, Lærerinde.

Faddersbøl, H., Partikulier.
Faye, Toldinspektør.
Frederiksen, N. S., Købmand.Gade, Carl, Herredsfuldmægtig.
Galster, J. G., Amtsfuldmægtig.
Givskov, Herredsfuldmægtig.
Gram, L. H., Fotograf.Hald, P. L., Lærer.
Hansen, Jac., Sognepræst.
Helstrup, Konsul, Vinhandler.
Henke, M., Lærerinde.
Holdt, cand. theol., Realskole-
lærer.Hove, T., Direktør.
Høyer, Slagteridirektør.Jansen, Billeskov-, Sagfører.
Jesen, J., Lærerinde.
Johnsen, M., Landstm., Konsul.
Jørgensen, F., Distriktslæge.Kamp, L., Klasseotterikollektør.
Karner, K., Amtsfuldmægtig.
Kirkegaard, Jens, Snedker.

Kjærgaard, A. N., Købmand.
Knakkergaard, Snedker.

Larsen, Anton, Gasmester.
Lavrson, Jens, pens. Lærer.
Leerhøj, F. C., Manufakturhdl.

Michelsen, Overretssagfører.
Møller, Poul, Lærer.

Nielsen, N. S., Redaktør.
Nielsen, H. J. E., Direktør.

Nørgaard, Chr., Lærer.
Nørgaard, Gr., Overlærer.
Nørgaard, A. F., Sagfører.

Ottesen, A., Fiske-Eksportør.

Petersen, Gartner, Avstraliasm.

Preuss, M., Lærerinde.
Rasmussen, R., Handelsbest.

Sehested, J. J., HerredsfuIdm.
Selmer, N. C., Skræder.
Simony, F., Amtmand.
Skaarup, N., Urmager.
Spangberg, N. L., Købmand.
Spanggaard, K., Lærer.
Sørensen, M., Guldsmed.

Tarp, Driftsbestyrer.
Thomsen, Th., Sagfører.
Thykie, N. J., Manufakturhdl.
Topp, Wilh., Skomagere.

Vøtz, Konsul, Vinhandler.

Yde, N. K. J., Læge.

I det øvrige Land.

Andersen, N., Folketingsmand,
Etatsraad.

Bach, J. C., Lærer, Nakskov.
Balslev, Th., Frimenighedspræst,
Ø. Jølby.

Landsarkivet, Viborg.
Fryd, Telegrafbestyrer, Aalborg.
Møller, C. V. V., Biskop, Aal-
borg.

Pedersen, H., Dr. phil., Apo-
theker, Frederikssund.

Rasmussen, Sognepræst, Born-
holm.

Rigsarkivet, København.

Salling, By- og Herredsfoged,
Hobro.

Indholdsfortegnelse.

	Side
Forhold vedrørende Overgangen fra Sten- til Bronzealderen samt Thylandske Oldsagsfund til Nationalmuseet. Ved Lærer Tilly, Horsted	3
Om Fattigvæsenet i Skjoldborg-Kallerup fra 1806—1827 og i 1825—1836. Et Tidsbillede. Af Severin Christensen, Skjoldborg	10
Sjørring Sø. Af Ole Bang	24
En Gravplads fra den yngre Jernalder. Af N. Sodborg . . .	37
Lidt om Herregaarden Todbøl og dens Ejere. Af Severin Christensen, Skjoldborg	43
Bidrag til Hanherredernes Topografi. Af C. Klitgaard	61
Et Rundskue. Af J. C. Jacobsen, Øsløs	79
Et Soldaterbrev fra 1813. Af P. L. Hald	84
Historisk Samfunds Virksomhed	87
Medlemsliste	89